

ศัพท์ธรรมะที่เข้าใจผิด:

คืออุปสรรคเบื้องต้นของการเข้าถึงธรรม

ศัพท์ธรรมะที่เข้าใจผิด:

คืออุปสรรคเบื้องต้นของการเข้าถึงธรรม

จัดพิมพ์และเผยแพร่โดย

ธรรมสถาน

สำนักบริหารศิลปวัฒนธรรม

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

"ศัพท์ธรรมะที่เข้าใจผิด : คืออุปสรรคเบื้องต้นของการเข้าถึงธรรม"

เรียบเรียง : เกสัชกรสุรพล ไกรสรารุณมิ

พิมพ์ครั้งที่ 1 : กรกฎาคม พ.ศ. 2561

ธรรมสถาน สำนักบริหารศิลปวัฒนธรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
จำนวน 4,000 เล่ม

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

เกสัชกรสุรพล ไกรสรารุณมิ.

ศัพท์ธรรมะที่เข้าใจผิด : คืออุปสรรคเบื้องต้นของการเข้าถึงธรรม.

-- กรุงเทพฯ : ธรรมสถาน สำนักบริหารศิลปวัฒนธรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2561. 64 หน้า.

1. พุทธศาสนา -- ศัพท์บัญญัติ. I. ชื่อเรื่อง.

294.303

ISBN 978-616-407-327-2

บรรณาธิการอำนวยการ : รองศาสตราจารย์ ดร.สันติ ฉันทวิลาสวงศ์,
นายกรรชิต จิตรระทาน

บรรณาธิการ : เกสัชกรสุรพล ไกรสรารุณมิ

ออกแบบปก : นายพงศ์ศักดิ์ สุวรรณมณี

พิสูจน์อักษร : นางปาลิดา จิรภาธชัย

ประสานงาน : นายจตุรนต์ กิตติสุรินทร์ นายมาโนช กลิ่นทรัพย์,
นางนิติพร ไบเตย

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 254 ถนนพญาไท
เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ 10330 โทร.0-2215-1991-2

ลิขสิทธิ์ : ธรรมสถาน สำนักบริหารศิลปวัฒนธรรม จุฬาลงกรณ์ -
มหาวิทยาลัย โทร. 0-2218-3018

Website : <http://www.dharma-centre.chula.ac.th>

Email : dharma-centre@chula.ac.th

จัดทำโดย : ธรรมสถาน สำนักบริหารศิลปวัฒนธรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คำปรารภของผู้เรียบเรียงหนังสือ
เภสัชกรสุรพล ไกรสรารุณี
ผู้เชี่ยวชาญด้านศาสนาและประเพณี (ธรรมสถานจุฬาฯ)

แรงจูงใจในการเรียบเรียงหนังสือ “ศัพท์ธรรมะที่เข้าใจผิด : คืออุปสรรคเบื้องต้นของการเข้าถึงธรรม” นี้ เกิดขึ้นจากการที่ได้มีโอกาสพบปะและพูดคุยกับผู้ที่สนใจธรรมะหลายท่านที่ธรรมสถานจุฬาฯ ซึ่งได้ใช้คำและตัวอย่างง่าย ๆ ในการอธิบาย ปราภฏผลทำให้ผู้ฟังเกิดความเข้าใจที่ชัดเจนขึ้น และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้จริงยิ่งขึ้น และได้รับการร้องขอให้เขียนเป็นหนังสืออธิบายความหมายของศัพท์ธรรมะในพระพุทธศาสนาตามที่ได้พูดคุยกันนั้น เพื่อรวบรวมไว้ไม่ให้สูญหาย นอกจากนั้น ยังสามารถนำไปเผยแพร่เป็นประโยชน์แก่ผู้สนใจศึกษาและปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาต่อไปได้อีกด้วย

หนังสือ “ศัพท์ธรรมะที่เข้าใจผิด : คืออุปสรรคเบื้องต้นของการเข้าถึงธรรม” จึงเกิดขึ้นด้วยเหตุผลดังที่กล่าว โดยการเรียบเรียงได้อ้างอิงหลักฐานจากพระพุทธรพจน์ในพระไตรปิฎกเป็นหลัก เพื่อให้มีความหมายตรงต่อจุดมุ่งหมายที่พระพุทธเจ้าตรัสสอน แต่ได้พยายามตีความและยกตัวอย่างประกอบแบบประยุกต์ โดยเน้นการอธิบายและยกตัวอย่างที่เหมาะสมแก่การเข้าใจของคนในปัจจุบัน เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้อ่านเท่าที่จะสามารถกระทำได้

อย่างไรก็ตาม การอธิบายศัพท์ธรรมะในหนังสือนี้ เชื่อได้ว่าจะยังมีความผิดพลาดคลาดเคลื่อนที่เกิดขึ้นได้ ดังนั้น หากจะมีบัณฑิตหรือท่านผู้รู้ช่วยชี้แนะก็จักเป็นพระคุณยิ่ง เพื่อที่จะได้นำไปปรับปรุงแก้ไขให้ถูกต้องยิ่งขึ้นในโอกาสต่อไป.

คำปรารภของผู้เรียบเรียงหนังสือ เกสัชกรสุรพล ไกรสรารุฒิ
ผู้เชี่ยวชาญด้านศาสนาและประเพณี (ธรรมสถานจุฬาฯ)

● การพึงธรรมเป็นก้าวแรกของการศึกษาและปฏิบัติธรรม	1
● การรู้ค่าและความหมายของศัพทธรรมะ เป็นปัจจัยสำคัญทำให้ เข้าใจธรรมะได้ถูกต้อง	3
● หลักธรรมบางประการที่ช่วยให้เข้าใจธรรมะได้ถูกต้อง	4
◆ หลักตัดสินธรรมวินัย 7	4
◆ หลักตัดสินธรรมวินัย 8	5
◆ หลักมหาปเทศ 4 ในฝ่ายธรรม	5
◆ หลักมหาปเทศ 4 ในฝ่ายวินัย	6
◆ องค์คุณของพระธรรม 6	6
● ประมวลรูปแบบปัญหาอันเนื่องมาจากศัพทธรรมะ	8
1. ให้ความหมายผิด	8
◆ จุติ	8
◆ อารมณ	9
◆ เวทนา	9
◆ สัญญา	9
◆ วิญญาณ	10
◆ มานะ	10
◆ อธิษฐาน	11
◆ วาสนา	11
◆ ภาวนา	11
◆ ทิฏฐิ หรือ ทิฐิ	12
◆ กรรม	12
◆ อัตตา	12
◆ อนัตตา	13
2. ให้ความหมายที่ไม่ชัดเจน หรือเข้าใจยาก	14
◆ โยนิโสมนสิการ	14

◆ สัมปชัญญะ	16
◆ สันโดษ	18
◆ ปิติ และ สุข	20
◆ ธรรมจักขุ	21
◆ อวิชา	23
◆ ตัณหา	25
◆ โลกะ โทสะ โมหะ	27
◆ นิพพิทา	28
3. ให้ความหมายไม่ตรงบริบท เพราะมีหลายความหมาย	30
◆ สังขาร	30
(สังขารขันธ์ 30 / สังขารในปัจจุสมุปบาท 31 / สังขารธรรม 32)	
◆ อุกเขขา	32
(อุกเขขาเวทนา 33 / อุกเขขาพรหมวิหาร 33 / อุกเขขา- สัมโพชฌงค์ 35)	
◆ สติ	36
(สัมมาสติ 37 / สติปัฏฐาน 4 (ในมหาสติปัฏฐานสูตร) 38 / สติสัมโพชฌงค์ 39 / สตินทรีย์ และสติพละ 39)	
◆ ทุกข์	40
(ทุกข์ในอริยสัจ 41 / ทุกข์ในเวทนา 42 / ทุกข์ในไตรลักษณ์ 42)	
4. ให้ความหมายที่คลาดเคลื่อน ไม่ตรงจุด หรือไม่ครบถ้วน	43
◆ โลก / ธรรม และ โลกียะ / โลกุตตระ	43
◆ ปฏิบัติธรรม	45
◆ ศิล	48
◆ สมာธิ	49
◆ ปัญญา	52
● บทสรุป	56
● รายชื่อหนังสือที่ได้จัดพิมพ์มาแล้วของผู้เรียบเรียง	57
● ทำายเล่ม	58

โดย นายกรรชิต จิตรระทาน ผู้อำนวยการสำนักบริหารศิลปวัฒนธรรม

“**ดูกรภิกษุทั้งหลาย ธรรม 2 อย่างนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความพ้นเพื่อนเลือนหายแห่งสังฆธรรม 2 อย่างเป็นไฉน คือ **บทพยัญชนะที่ตั้งไว้ไม่ดี 1 อรรถที่นำมาไม่ดี 1** แม้เนื้อความแห่งบทพยัญชนะที่ตั้งไว้ไม่ดี ก็ย่อมเป็นอันนำมาไม่ดี ดูกรภิกษุทั้งหลาย ธรรม 2 อย่างนี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อความพ้นเพื่อนเลือนหายแห่งพระสังฆธรรม**

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ธรรม 2 อย่างนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความตั้งมั่น ไม่ผันเพื่อน ไม่เลือนหายแห่งสังฆธรรม 2 อย่างเป็นไฉน คือ **บทพยัญชนะที่ตั้งไว้ดี 1 อรรถที่นำมาดี 1 แม้เนื้อความแห่งบทพยัญชนะที่ตั้งไว้ดีแล้ว ก็ย่อมเป็นอันนำมาดี ดูกรภิกษุทั้งหลาย ธรรม 2 อย่างนี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อความตั้งมั่น ไม่ผันเพื่อน ไม่เลือนหายแห่งพระสังฆธรรม**”

พระไตรปิฎก เล่มที่ 20 ข้อที่ 266

คัมภีร์ธรรมะที่เข้าใจผิด: คืออุปสรรคเบื้องต้นของการเข้าถึงธรรม

การฟังธรรม เป็นก้าวแรกของการศึกษาและปฏิบัติธรรม

หากมีผู้ถามว่า อะไรคือเบื้องต้นหรือก้าวแรกจริงๆ ของการศึกษาและปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา ?

ท่านจะตอบคำถามนี้อย่างไร ?

คำตอบต่อคำถามนี้ สามารถพิจารณาได้จากพระดำรัสของ พระพุทธเจ้าเมื่อตอนที่ส่งพระอรหันตสาวกจำนวน 60 รูป ออกไป ประกาศธรรมเป็นครั้งแรก ตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกเล่มที่ 4 ข้อที่ 32 ว่า

“ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาครับสั่งกะภิกษุทั้งหลายว่า

.....ดูภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็น ของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ แม้พวกเธอก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ พวกเธอจงเที่ยวจาริก เพื่อประโยชน์

หมายเหตุ : พระไตรปิฎกที่ใช้อ้างอิงในหนังสือนี้ คือ ฉบับหลวง ปี 2521

และความสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล
และความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ พวกเธออย่าได้ไปรวมทางเดียวกัน
สองรูป จงแสดงธรรมงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด
จงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถทั้งพยัญชนะครบบริบูรณ์ บริสุทธิ
สัตว์ทั้งหลายจำพวกที่มีธูลีคือกิเลสในจักขุน้อย มีอยู่ เพราะไม่ได้ฟัง
ธรรม ย่อมเสื่อม ผู้รู้ทั่วถึงธรรม จักมี คุณริกาษุทั้งหลาย แม้เราก็จักไปยัง
ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม เพื่อแสดงธรรม....”

พระพุทธดำรัสที่ยกมาข้างต้น แสดงถึงน้ำพระราชหฤทัยและ
พระกรุณาที่ต้องการจะโปรดบุคคลทั้งหลายให้ได้รับและได้รับประโยชน์
จากธรรมที่ตรัสรู้เป็นอย่างยิ่ง เมื่อมีสาวกที่รู้ตามและเข้าถึงธรรม ก็ไม่
ทรงรีรอที่จะชี้ชวนให้ออกไปประกาศธรรม ให้บุคคลทั้งหลายได้รับ และ
อาศัยเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต เพื่อประโยชน์และความสุขที่จะ
บังเกิดแก่ชีวิตทั้งหลายตลอดกาลนาน

นัยสำคัญของการประกาศธรรม แท้จริงคือเพื่อให้บุคคลได้
ฟังธรรม โดยเฉพาะธรรมที่ตรัสสอนนั้น เป็นธรรมที่ตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง
เป็นธรรมที่ไม่เคยได้ยินได้ฟังจากใครมาก่อน และเป็นธรรมที่ไม่มีผู้ใด
ล่วงรู้และเข้าถึงมาก่อนเลย ดังนั้น หากไม่ได้ฟังธรรมก่อน ย่อมไม่รู้
ไม่เข้าใจ และไม่สามารถปฏิบัติเพื่อเข้าถึงเป้าหมายตามที่พระพุทธองค์
ทรงค้นพบได้เลย

การฟังธรรมและเข้าใจในความหมายของธรรมที่ฟังได้
ถูกต้อง จึงเป็นเบื้องต้นหรือก้าวแรกของผู้ที่สนใจศึกษาและปฏิบัติ
ธรรม เพื่อให้เข้าถึงและได้รับประโยชน์ตรงต่อธรรมตามที่ได้
ตรัสสอนจริง ๆ

การรู้คำและความหมายของศัพท์ธรรมะ เป็นปัจจัยสำคัญทำให้ เข้าใจธรรมะได้ถูกต้อง

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่า **สาระสำคัญของการฟังธรรม คือ ต้องการรู้และเข้าใจในสิ่งที่ฟังได้ถูกต้อง** และสิ่งที่ทำให้รู้และเข้าใจในสิ่งที่ฟังได้ถูกต้อง คือการรู้และเข้าใจถึงคำและความหมายของศัพท์ธรรมะที่ฟังได้ถูกต้อง ตรงตามจุดมุ่งหมายที่ผู้แสดงธรรมนั้นประสงค์

ในพระสูตรที่ยกมา พระพุทธเจ้าได้ตรัสแนะนำในส่วนของผู้แสดงธรรมไว้ชัดด้วยประโยคที่ว่า “*จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถทั้งพยัญชนะครบ บริบูรณ์ บริสุทธิ์*” กล่าวคือให้มีความละเอียดอ่อนในการเลือกเฟ้น **คำศัพท์ (พยัญชนะ)** ที่ใช้ให้เหมาะสม รวมทั้งการอธิบาย **ความหมาย (อรรถ)** ให้ชัดเจนและถูกต้อง เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความเข้าใจผิดหรือเข้าใจคลาดเคลื่อน และในส่วนของผู้ฟังเองก็เช่นกัน จะต้องศึกษาและเรียนรู้ทั้งคำและความหมายของศัพท์ธรรมะให้ถูกต้องเช่นกัน จึงจะทำให้ได้รับประโยชน์จากการฟังธรรม และบังเกิดผลตรงตามที่ตรัสสอนได้อย่างแท้จริงด้วย

นอกจากนั้น ด้วยความรอบคอบและรัดกุม พระพุทธเจ้ายังได้ตรัสแสดงหมวดธรรมอีกบางหมวด เช่น หลักตัดสินธรรมวินัย 7 และ 8 หลักมหาปเทศ 4 ทั้งในฝ่ายธรรมและวินัย และองค์คุณของพระธรรม 6 ให้ใช้เป็นหลักในการเทียบเคียงหรือตรวจสอบความเข้าใจ เพื่อเป็นหลักประกันความมั่นใจในความเข้าใจต่อศัพท์ธรรมะที่ถูกต้อง ซึ่งหากเป็นความเข้าใจที่ถูกต้องอย่างแท้จริง ย่อมจะไม่มีอะไรที่ขัดแย้งหรือลงกันไม่ได้กับหมวดธรรมเหล่านี้เลย ดังนั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเรียนรู้ไว้ซึ่งจะได้นำมาแสดงในบทถัดไป

หนังสือที่เรียบเรียงขึ้นนี้ มีจุดมุ่งหมายที่จะทำความเข้าใจใน **พยัญชนะ** และ **อรรถ** ของศัพท์ธรรมะที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนให้ชัดเจนและถูกต้อง โดยจะเลือกศัพท์ธรรมะที่จำเป็นต้องรู้และที่เนื่องกับการปฏิบัติที่บุคคลทั่วไปมักเข้าใจผิดหรือเข้าใจคลาดเคลื่อน หรือเป็นคำศัพท์ที่เข้าใจยาก ที่เป็นอุปสรรคทำให้เข้าใจไม่ถึงธรรม มาทำความเข้าใจด้วยภาษาง่าย ๆ ที่ใช้กันในบริบทของสังคมปัจจุบัน เพื่อให้เกิดความเข้าใจชัดเจนแล้วสามารถนำไปปฏิบัติต่อได้ ไม่ได้ทำในลักษณะของการแปลเพื่อรักษารูปศัพท์ทางไวยากรณ์ ด้วยความหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะสามารถช่วยบุคคลโดยเฉพาะผู้เริ่มต้นสนใจในธรรมที่ต้องการเรียนรู้ และฝึกฝนการปฏิบัติหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ให้เข้าใจและได้รับประโยชน์สูงสุดจากคำสอนของพระพุทธเจ้าเท่าที่จะเป็นไปได้ สมตามพระพุทธประสงค์ที่ได้ส่งพระสาวกไปประกาศธรรมเพื่อความสุขแก่ชนหมู่หม่มาก และเพื่ออนุเคราะห์โลก

หลักธรรมบางประการที่ช่วยให้เข้าใจธรรมได้ถูกต้อง

หลักตัดสินธรรมวินัย 7

พระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงหลักสำหรับตรวจสอบธรรมและวินัยแก่พระอุบาลีในพระไตรปิฎก เล่มที่ 23 ข้อที่ 80 ว่า ธรรมและวินัยที่ตรัสสอน มีลักษณะดังต่อไปนี้ คือ เป็นไปเพื่อ**เอกัณตนิพพิทา** (ความหน่ายอย่างสิ้นเชิง) เพื่อ**วิราคะ** (คลายยึดติด) เพื่อ**นิโรธะ** (ความดับทุกข์) เพื่อ**อุปสมะ** (ความสงบระงับ) เพื่อ**อภิญญา** (ความรู้ยิ่ง) เพื่อ**สัมโพธะ** (ความตรัสรู้) และเพื่อ**นิพพาน** (ความดับสิ้นไปแห่งภพ)

ดังนั้น การอธิบายหรือให้ความหมายศัพท์ธรรมะที่พระพุทธเจ้า

ตรัสสอน หากไม่ได้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ตามหลักศีลธรรมวินัย 7 นี้แล้ว นั้นย่อมแสดงว่า ไม่ตรงต่อคำสอนของพระพุทธเจ้า

หลักศีลธรรมวินัย 8

พระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงหลักสำหรับตรวจสอบธรรมและวินัย แก่พระนางมหาปชาบดีในพระไตรปิฎก เล่มที่ 7 ข้อที่ 523 ว่า ธรรมและวินัยที่ตรัสสอน มีลักษณะดังต่อไปนี้ คือเป็นไปเพื่อคลายกำหนด เพื่อความคลายทุกข์ เพื่อความไม่พอกพูนกิเลส เพื่อความมกน้อย เพื่อความสันโดษ เพื่อความสงัด เพื่อการระดมความเพียร และเพื่อความเป็นผู้เลี้ยงง่าย

ดังนั้น การอธิบายหรือให้ความหมายศัพท์ธรรมะที่พระพุทธเจ้าตรัสสอน หากไม่ได้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ตามหลักศีลธรรมวินัย 8 นั้นย่อมแสดงว่า ไม่ตรงต่อคำสอนของพระพุทธเจ้า

หลักมหาปเทศ 4 ในฝ่ายธรรม

พระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงหลัก มหาปเทศ 4 ในฝ่ายธรรม สำหรับตรวจสอบความถูกต้องของธรรม ในกรณีที่มีการอ้างว่าเป็นคำสอนที่ได้ฟังมาจากพระพุทธเจ้าหรือพระเถระจากที่ต่าง ๆ ไว้ในพระไตรปิฎก เล่มที่ 10 ข้อที่ 113 โดยสรุปว่า อย่าเพิ่งรับหรืออย่าเพิ่งปฏิเสธโดยทันที แต่ให้ศึกษาข้อความและถ้อยคำที่อ้างนั้นให้ดีเสียก่อน แล้วนำมาตรวจสอบเทียบเคียงกับคำสอนของท่านในสูตรและวินัย ว่าสามารถเข้ากันหรือลงกันได้หรือไม่ หากลงกันไม่ได้ ก็ให้ละทิ้งเสีย แต่หากลงกันได้ ก็ให้รับคำสอนนั้นไว้ เพราะคำสอนของพระพุทธเจ้าแม้ตรัสไว้มากมายและหลากหลาย

อย่างไรก็ตาม แต่ทั้งหมดจะสอดคล้องกันเป็นอย่างดี ไม่มีที่ขัดกันเองเลย
ดังนั้น การอธิบายหรือให้ความหมายศัพท์ธรรมะที่พระพุทธเจ้า
ตรัสสอน เมื่อนำมาตรวจสอบและเทียบเคียงกับในสูตรและวินัยแล้ว
หากเข้ากันหรือลงกันไม่ได้แล้ว นั้นย่อมแสดงว่าไม่ตรงต่อคำสอนของ
พระพุทธเจ้า

หลักมหาปเทศ 4 ในฝ่ายวินัย

พระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงหลัก มหาปเทศ 4 ในฝ่ายวินัย
สำหรับตรวจสอบความถูกต้องของวินัย ในกรณีที่ไม่ได้ทรงบัญญัติใน
เรื่องนั้น ๆ ไว้โดยตรง ได้ทรงแนะนำให้นำเรื่องดังกล่าว มาสอบเทียบเคียง
กับเรื่องที่ทรงบัญญัติไว้แล้วว่าควรหรือไม่ควร หากเข้ากันได้กับเรื่องที่ควร
และขัดกับเรื่องที่ไม่ควร ก็ให้วินิจฉัยว่าเป็นเรื่องที่ควร แต่หากเรื่องดังกล่าว
เข้ากันได้กับเรื่องที่ไม่ควร และขัดกับเรื่องที่ควร ก็ให้วินิจฉัยว่าเป็นเรื่อง
ที่ไม่ควรด้วย ดังที่ตรัสสอนไว้ในพระไตรปิฎก เล่มที่ 5 ข้อที่ 92

ดังนั้น การอธิบายหรือให้ความหมายศัพท์ธรรมะที่พระพุทธเจ้า
ตรัสสอน โดยเฉพาะในประเด็นของวินัย เมื่อนำมาตรวจสอบและเทียบ
เคียง หากอธิบายผิดต่อหลักเกณฑ์ที่เข้ากันได้หรือที่ขัดกันตามหลักมหา-
ปเทศ 4 ฝ่ายวินัยนี้แล้ว นั้นย่อมแสดงว่าไม่ตรงต่อคำสอนของพระพุทธเจ้า

องค์คุณของพระธรรม 6

พระพุทธเจ้าได้แสดงองค์คุณของพระธรรม หรือ คุณลักษณะ
ของ “ธรรม” ที่ตรัสสอนไว้ว่ามี 6 ประการ ในพระไตรปิฎก เล่มที่ 16 ข้อที่
472 ซึ่งเห็นว่าเป็นอีกเรื่องหนึ่งที่สำคัญที่จะช่วยทำให้เกิดความเข้าใจ

ในศัพทธรรมะได้ถูกต้องและตรงต่อพระพุทธประสงค์ยิ่งขึ้น จึงขอแนะนำ
เสนอให้เป็นหลักอีกข้อหนึ่งสำหรับการทำความเข้าใจศัพทธรรมะในหนังสือ
ที่เรียบเรียงนี้ด้วย **องค์คุณของพระธรรม 6 ประการ** หรือที่เรียกว่า
ธรรมคุณ 6 มีเนื้อหาสาระดังนี้

1. **สวากขาโต ภควตา ธมฺโม** เป็นธรรมที่ตรัสไว้ดีแล้ว มีความหมายว่า ตรัสไว้เช่นไร ก็เป็นเช่นนั้น ไม่มีการเปลี่ยนแปลงไป - กลับมา ไม่มีการขัดแย้งกันเอง และไม่มีใครที่จะกล่าวแย้งหรือหักล้างคำสอนได้

2. **สนฺทิฏฐิโก** เป็นสิ่งที่ผู้ศึกษาและปฏิบัติสามารถประจักษ์
แจ้งได้ด้วยตนเอง ไม่ใช่สอนให้เพียงเชื่อตามอย่างเดียว

3. **อกาลิโก** เป็นสิ่งที่ไม่ขึ้นกับบุคคลหรือยุคสมัย ไม่มีการล่า
สมัย เพราะเป็นเรื่องความจริงของธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลงไปตามกฎ
ของธรรมชาติ

4. **เอหิပ္ปสฺสิโก** เป็นสิ่งที่ทำทนายให้ใคร ๆ สามารถเข้ามาพิสูจน์
ได้

5. **โอบนยิโก** เป็นสิ่งที่สามารถน้อมนำเข้ามาสู่การปฏิบัติหรือ
ใช้ประโยชน์ในชีวิตจริงได้

6. **ปัจจุตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญญูหิ** เป็นสิ่งที่ถึงที่สุดแล้วต้องรู้
เฉพาะตน หรือรู้จากประสบการณ์ของตนเอง และเมื่อรู้แล้วจะทำให้
บุคคลนั้นไม่ต้องฝากความเชื่อไว้กับใครอีก แม้แต่กับพระศาสดา
ดังเช่นมีคำกล่าวถึงพระอรหันต์ว่า เป็น **อัสสทา คือเป็นบุคคลที่
ไม่ต้องเชื่อใครอีก (ในเรื่องของการปฏิบัติเพื่อความดับทุกข์)**

ดังนั้น การอธิบายหรือให้ความหมายศัพทธรรมะที่พระพุทธเจ้า
ตรัสสอน หากมีคุณลักษณะที่ขัดต่อองค์คุณหรือคุณลักษณะ 6 ประการ
ของธรรมตามที่กล่าว ย่อมแสดงว่าไม่ตรงต่อคำสอนของพระพุทธเจ้า

ประมวลรูปแบบปัญหาอันเนื่องมาจากศัพท์ธรรมะ

ต่อจากนี้ จะได้เข้าสู่ประเด็นปัญหาในเรื่องศัพท์ธรรมะที่เห็นว่าควรนำมาทำความเข้าใจให้ถูกต้อง ซึ่งจะเป็นพื้นฐานที่ทำให้เข้าใจถึงธรรมโดยสะดวกและราบรื่นยิ่งขึ้นต่อไป ในทัศนะของผู้เรียบเรียงประมวลได้เป็น 4 รูปแบบ คือ

1. ให้ความหมายผิด
2. ให้ความหมายที่ไม่ชัดเจนหรือเข้าใจยาก จนไม่สามารถนำไปปฏิบัติได้
3. ให้ความหมายไม่ตรงบริบท เพราะมีหลายความหมาย
4. ให้ความหมายคลาดเคลื่อน ไม่ตรงจุด หรือไม่ครบถ้วน จะได้อธิบายโดยละเอียดต่อไป

1. ให้ความหมายผิด

ปัญหาเรื่องศัพท์ธรรมะประเด็นแรก คือการเข้าใจความหมายของคำศัพท์ผิดไปจากที่พระพุทธเจ้าตรัสสอน ทำให้เวลาฟังหรืออ่านไม่สามารถเข้าใจในเนื้อหา และอาจถึงกับเข้าใจผิดชนิดตรงกันข้ามกับความหมายที่แท้จริง หรือผิดไปจากความหมายที่ประสงค์ก็ได้

ศัพท์ธรรมะในกลุ่มนี้อาจตีความว่า จุติ / อารมณ / เวทนา / สัญญา / วิญญาณ / มานะ / อธิษฐาน / วาสนา / ภาวนา / ทิฏฐิ (ทิฐิ) / กรรม / อัตตา / อนัตตา

◎ จุติ

มีความหมายว่า **เคลื่อน** หรือ **ตาย** ซึ่งในภาษาบาลีสามารถ

ใช้ได้ทั่วไป แต่ในภาษาไทยส่วนมากใช้กับเทวดา และมักจะเข้าใจผิดว่า หมายถึง “เกิด”

◎ อารมณ์

มีความหมายว่า **สิ่งที่ถูกรู้** หรือสิ่งที่รับรู้ผ่านช่องทางการรับรู้ ซึ่งมี อยู่ 6 ช่องทาง คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ดังนั้น อารมณ์ตาม หลักพระพุทธศาสนา จึงหมายถึง รูป เสียง กลิ่น รส สิ่งที่สัมผัสทางกาย และสิ่งที่สัมผัสทางใจ ในขณะที่กำลังรับรู้ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และ ใจ ...ไม่ได้หมายถึง “สภาวะความเป็นไปของจิตในลักษณะต่างๆ” เช่น อารมณ์ดี อารมณ์เสีย อารมณ์เศร้า ฯลฯ

◎ เวทนา

มีความหมายว่า **ความรู้สึกที่เกิดขึ้นจากการรับรู้** ไม่ว่าจะเป็นการรับรู้ผ่านทางช่องทางการรับรู้ใดก็ตาม (ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ) จำแนกเป็นความรู้สึกสุข ทุกข์ และเฉย ๆ ซึ่งในหลักธรรมยังจำแนกชัด ลงไปอีกว่า เวทนาที่เกิดจากการรับรู้ทางตา หู จมูก ลิ้น จะเกิดขึ้นได้ เฉพาะที่เป็นความรู้สึกเฉย ๆ ส่วนเวทนาที่เกิดจากการรับรู้ทางกายและ ทางใจ จึงจะเกิดเป็นเวทนาได้ครบทั้ง 3 แบบ คำ “เวทนา” มักถูกเข้าใจ ผิดว่าเป็น “**ความรู้สึกที่สงสาร หรือน่าสงสาร หรือ เป็นความรู้สึกเจ็บ ปวดทรมาน**” เพียงอย่างเดียว

◎ สัญญา

มีความหมายว่า **จำได้ หมายถึง** เป็นอาการรู้แบบหนึ่งของจิต

(จิตมีอาการรู้ 4 แบบด้วยกัน คือ รู้สึก(เวทนา) รู้จำ(สัญญา) รู้คิด(สังขาร) รู้แจ้งอารมณ์(วิญญาณ)) ธรรมชาติของจิตเมื่อรับรู้สิ่งใดสิ่งหนึ่ง จะจำได้ว่าได้เคยรับรู้ในสิ่งนั้นมาก่อนแล้ว เช่น ได้กลิ่นอะไรอย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อมาได้กลิ่นนั้นอีกครั้ง จะจำได้ว่าเป็นกลิ่นที่ได้เคยสัมผัสมาแล้ว นอกจากนั้นยังมีการหมายรู้ลงไปด้วยว่าเป็นกลิ่นอะไร เช่น กลิ่นของดอกกุหลาบ หรือกลิ่นของดอกมะลิ ...ไม่ได้หมายถึง “สัญญาที่เป็นข้อตกลง หรือการรับปาก หรือการให้คำมั่นต่อกัน”

◎ วิญญาณ

มีความหมายว่า **รู้แจ้งในอารมณ์** คือรู้ว่าอารมณ์หรือสิ่งที่รับรู้ นั้นเป็นอะไร โดยการจะเกิดวิญญาณขึ้นมารับรู้ นั้นในหลักธรรมแสดงไว้ว่า จะต้องเกิดขึ้นจากอายตนะภายใน (ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ) ไปกระทบหรือรับรู้ต่ออายตนะภายนอก (รูป เสียง กลิ่น รส สิ่งสัมผัสทางกาย (โณภูฐัพพะ) และสิ่งที่สัมผัสทางใจ (ธรรมารมณ์) แล้วจึงทำให้เกิดวิญญาณขึ้น คือวิญญาณทางตา วิญญาณทางหู วิญญาณทางจมูก วิญญาณทางลิ้น วิญญาณทางกาย และวิญญาณทางใจ หรือใช้คำเรียกง่าย ๆ ว่า ได้เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น ได้รส ได้รู้สัมผัสทางกาย และได้รู้สัมผัสทางใจ ...ไม่ได้หมายถึง “วิญญาณที่สิ่งอยู่ในร่างกาย เมื่อสิ้นชีวิตก็จะออกจากร่าง เพื่อไปแสวงหาร่างใหม่หรือเกิดใหม่”

◎ มานะ

ในทางธรรมจัดเป็นกิเลส มีความหมายว่า **ความถือตัว ความสำคัญตน** โดยมีการเปรียบเทียบกับผู้อื่น ไม่ว่าจะในแง่ต่ำกว่า สูงกว่า หรือเสมอกันก็ตาม ...ไม่ได้หมายถึง “มีความมุ่งมั่น มีความพากเพียร”

◎ อธิษฐาน

มีความหมายว่า **การตั้งใจมั่น หรือความตั้งใจแน่วแน่ที่จะกระทำการให้สำเร็จบรรลุจุดหมาย....**ไม่ได้หมายถึง “การอ่อนวอน หรือขอให้ได้รับความสำเร็จหรือบรรลุจุดหมายจากสิ่งที่เชื่อว่ามีความศักดิ์สิทธิ์และสามารถดลบันดาลให้ได้”

◎ วาสนา

มีความหมายว่า **พฤติกรรมทางกายและวาจาที่ไม่เหมาะสมที่สั่งสมมาเป็นเวลานาน จนเคยชินติดเป็นพื้นประจำตัว** เฉพาะพระพุทธเจ้าเท่านั้น ที่สามารถละในเรื่องวาสนานี้ได้ แม้สาวกผู้ปฏิบัติธรรมจนสำเร็จเป็นพระอรหันต์ ก็ยังไม่สามารถละได้ ในคัมภีร์มักจะยกตัวอย่างกรณีของพระสารีบุตร ซึ่งในอดีตชาติเคยเกิดเป็นลิงหลายร้อยชาติ ยังติดวาสนาบางอย่างที่ไม่สามารถละได้ เวลาจะก้าวข้ามห้องร้อง มักจะกระโดดข้ามไม่ได้หมายถึง “อำนาจบุญเก่าหรือกุศลที่ทำให้ได้ลาภยศ”

◎ ภาวนา

มีความหมายว่า **การเจริญ การทำให้มีขึ้น** ดังเช่นที่พระพุทธเจ้าตรัสถึงกิจในอริยสัจ 4 ไว้ว่า

ทุกข์ มีกิจคือ กำหนดรู้ (ปริยญา)

สมุทัย มีกิจคือ ให้ละ (ปหานะ)

นิโรธ มีกิจคือ ทำให้แจ้ง (สัจฉิกิริยา)

มรรค มีกิจคือ ให้เจริญ หรือทำให้มี ให้เกิดขึ้น (ภาวนา)

....ไม่ได้หมายถึง “การท่องบ่น หรือว่าซ้ำ ๆ เพื่อให้เกิดความขลัง”

◎ ทิฏฐิ หรือ ทิฐิ

มีความหมายว่า **ความเห็น ความเข้าใจ** มักมีคำขยาย นำหน้า เช่น สัมมาทิฏฐิ (ความเห็นชอบ) มิจฉาทิฏฐิ (ความเห็นผิด) หากใช้ลำพังเพียงคำว่า “ทิฏฐิ” มักจะมีความหมายเป็นความเห็นผิดไม่ได้หมายถึง “**ความตื้อตึงถือมั่นในความเห็นของตน**”

◎ กรรม

มีความหมายว่า **การกระทำ** เป็นความหมายที่เป็นกลาง ๆ ใช้ได้กับการกระทำทั้งในทางดี ทางชั่ว หรือเหนือดีเหนือชั่ว มักจะมีคำ ขยายนำหน้าหรือต่อท้าย เพื่อให้ทราบชัดว่าเป็นกรรมประเภทใด เช่น อกุศลกรรม กุศลกรรม หรือกรรมดำ กรรมขาว กรรมไม่ดำไม่ขาวไม่ได้ หมายถึง “**การกระทำในทางชั่ว**” หรือเข้าใจผิดไปให้ความหมายว่าเป็น “**ผลของการกระทำความชั่ว**” ซึ่งในหลักธรรมใช้คำว่า “วิบากกรรม”

◎ อัตตา

มีความหมายว่า **ตัวตน** ซึ่งตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา แสดงไว้ว่า เป็นสิ่งที่ไม่ได้อยู่จริงในธรรมชาติ เป็นเพียงความเห็นผิดหรือ ความยึดมั่นผิด ๆ ไปเองของจิต ในภาษาบาลีมีคำใช้ว่า อัตตานุทิฏฐิ และอัตตวาทุปาทาน ความเห็นผิดในเรื่องตัวตนนี้ จำแนกได้เป็น 2 แบบ คือ (1) เห็นผิดว่ามีตัวตนที่เที่ยงแท้และยั่งยืน (สัสสตทิฏฐิ) ซึ่งใช้คำ แทนสั้น ๆ ว่า **อัตตา** หรือ **มีตัวตน** และ (2) เห็นว่ามีตัวตนแต่จะ ชาติสูญเมื่อตาย (อุจเฉททิฏฐิ) ซึ่งใช้คำแทนสั้น ๆ ว่า **นิรัตตา** หรือ **ไม่มีตัวตน**ไม่ได้หมายถึง “**สภาวะของตัวตนใดใด หรือที่เนื่องกับ ตัวตนใด ๆ ซึ่งคนส่วนใหญ่เข้าใจว่าเป็นความเย่อหยิ่งถือตัว**”

◎ อนัตตา

มักจะบัญญัติความหมายว่า **ไม่ใช่ตัวตน** เพื่อให้แตกต่างจาก คำ “อัตตา” และ “นิรัตตา” ที่ให้ความหมายว่า “มีตัวตน” และ “ไม่มีตัวตน” เป็นการปฏิเสธความเห็นหรือความยึดมั่นที่ผิดๆ ของจิตว่าเป็นตัวตนหรือที่เนื่องด้วยตัวตนเป็นสำคัญ เป็นศัพท์ธรรมะที่เข้าใจยาก และเห็นได้ยากเพราะขัดกับความรู้สึกซึ่งเป็นสัญชาตญาณที่อยู่ส่วนลึกที่สุด มีสอนเฉพาะในพระพุทธศาสนา การรู้หรือเห็นอนัตตา กล่าวโดยสรุป คือการเห็นว่าสิ่งต่างๆ ล้วนเป็นไปตามกฎธรรมชาติ ไม่สามารถบังคับให้เป็นไปตามใจตนที่ต้องการได้ สมดังที่ตรัสไว้ในพระไตรปิฎก เล่มที่ 30 ข้อที่ 505 ว่า“ดูกรภิกษุทั้งหลาย รูปเป็นอนัตตา.

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ถ้ารูปนี้จักเป็นอัตตาแล้วไซ้ รูปนี้ก็ไม่พึงเป็นไปเพื่ออาพาธ (ความเจ็บป่วย ความเสื่อมโทรม) และจะพึงได้ในรูปว่า ขอรูปร่างของเราจะเป็นอย่างนี้ รูปร่างของเราอย่าได้เป็นอย่างนี้เลย

ดูกรภิกษุทั้งหลาย แต่เพราะรูปเป็นอนัตตา ฉะนั้น รูปร่างเป็นไปเพื่ออาพาธ และย่อมไม่ได้ในรูปว่า ขอรูปร่างของเราจะเป็นอย่างนี้ รูปร่างของเราอย่าได้เป็นอย่างนี้เลย” (ต่อจากนี้ได้แสดงถึง เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ด้วยข้อความเดียวกัน)

ความเข้าใจผิดเกี่ยวกับอนัตตาที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือเข้าใจว่า **อะไร ๆ ล้วนไม่มีอยู่** ผู้ที่เข้าใจหรือรู้ในอนัตตาอย่างถูกต้อง จะเห็นว่าสิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติมีอยู่ และมีกฎธรรมชาติควบคุมความเป็นไป ไม่ขึ้นกับใคร หรือใคร ๆ ไม่สามารถบังคับให้เป็นไปตามอำเภอใจตนได้ ดังนั้น ผู้รู้อนัตตา จะปฏิบัติต่อสิ่งต่าง ๆ ตามกฎธรรมชาติที่ควบคุมความเป็นไปของสิ่งนั้น ๆ ไม่เอาความต้องการของตัวตนเป็นเครื่องนำ หรือไม่ได้ปฏิบัติต่อสิ่งต่าง ๆ เพื่อตอบสนองตัวตนแต่อย่างใด

2. ให้ความหมายที่ไม่ชัดเจน หรือเข้าใจยาก

ปัญหาเรื่องศัพท์ธรรมะในประเด็นที่ 2 คือการให้ความหมายของศัพท์ธรรมะที่ไม่ชัดเจน หรือเข้าใจยาก จนปฏิบัติไม่ถูก หรือไม่สามารถปฏิบัติได้ ศัพท์ธรรมะในกลุ่มนี้อาทิคำว่า

- โยนิโสมนสิการ (การกระทำในใจโดยแยบคาย)
- สัมปชัญญะ (ความรู้สึกรู้ตัวทั่วพร้อม)
- สันโดษ (ความพอใจในสิ่งที่มี)
- ปีติ (ความอิ่มใจ) / สุข (ความสบายกายสบายใจ)
- ธรรมจักขุ (ดวงตาเห็นธรรม)
- อวิชชา (ความไม่รู้)
- ตัณหา (ความทะยานอยาก)
- นิพพิทา (ความเบื่อหน่าย)

◎ โยนิโสมนสิการ

มักจะอธิบายหรือให้ความหมายว่า **การกระทำในใจโดยแยบคาย** ซึ่งผู้ฟังส่วนใหญ่จะไม่เข้าใจว่าให้ทำอย่างไร

โดยรูปศัพท์ประกอบด้วยคำศัพท์ 2 คำ คือ **โยนิโส** (เหตุ ต้นเค้า แหล่งเกิด) + **มนสิการ** (การทำในใจ การใส่ใจ การพิจารณา การคิด)

โยนิโสมนสิการ จึงเป็นการวางท่าทีของจิตในการรับรู้หรือเกี่ยวข้องกับสิ่งต่าง ๆ ให้ถูกต้อง กล่าวคือ **การมีท่าทีรับรู้ต่อสิ่งต่าง ๆ ในลักษณะเป็นการเรียนรู้เพื่อเข้าถึงต้นเค้าหรือความจริงของสิ่งที่รับรู้** เพื่อจะได้เข้าไปทำหน้าที่และเกี่ยวข้องได้อย่างถูกต้อง โดยเฉพาะในแง่มุมที่ทำให้จิตสามารถอยู่เหนืออิทธิพลหรือความร้อยรัดเสียดแทงจากสิ่งที่รับรู้ ไม่ให้ก่อความทุกข์แก่จิตได้

เพื่อความเข้าใจที่ชัดเจนยิ่งขึ้น ขอเสนอให้ทำความเข้าใจศัพท์
ธรรมะที่มีความหมายตรงกันข้าม คือ **อโยนิโสมนสิการ** ซึ่งให้ความ
หมายว่า **การกระทำในใจโดยไม่แยบคาย** คือการมีท่าทีในการรับรู้
ต่อสิ่งต่าง ๆ อย่างไม่ถูกต้อง กล่าวคือรับรู้ด้วยท่าทีที่เอาความรู้สึกที่
เกิดจากการรับรู้ นั้นเป็นตัวนำ โดยหากการรับรู้ใดที่ทำให้เกิดความรู้สึก
ยินดีหรือพอใจ ก็จะเกิดความอยากได้ และทำให้แสวงหาเพื่อครอบครอง
แต่หากเกิดเป็นความรู้สึกไม่พอใจหรือขัดเคืองใจ ก็เกิดเป็นความโกรธ
ที่ต้องการผลักไสหรือทำลาย แต่หากเกิดเป็นความรู้สึกเฉยๆ ก็ทำให้
ปล่อยปละละเลย ไม่สนใจต่อสิ่งที่รับรู้ นั้นเท่าใด จิตที่รับรู้ด้วยอโยนิโ
สมนสิการจึงขึ้น ๆ ลง ๆ ไปตามความรู้สึกที่เกิดขึ้นจากการรับรู้ หรือ
กล่าวอีกนัยหนึ่ง จิตถูกครอบงำและเป็นไปตามอำนาจของความรู้สึก
ที่เกิดขึ้นจากการรับรู้

ท่านพุทธทาสภิกขุได้เคยแสดงอุปมาเปรียบเทียบที่ทำให้เข้าใจ
ในเรื่องอโยนิโสมนสิการและอโยนิโสมนสิการได้ง่ายขึ้นและมากขึ้น
โดยเปรียบเทียบกับการที่บุคคลเอาไม้ไปเหยยเสื่อหรือสิงโต เสื่อหรือสิงโต
จะกระโดดไปขย้ำคนที่เหยย แต่หากไปเหยยสุนัข สุนัขจะไล่จับปลายไม้
ไม่ว่าบุคคลจะขยับไม้ไปทิศทางใด ก็จะไม่ไล่จับปลายไม้ไปตามทิศทางนั้น

**ลักษณะของอโยนิโสมนสิการ เหมือนเสื่อและสิงโตที่ไม่
มัวแต่สนใจในไม้ที่แกว่งไปมาซึ่งเป็นเสมือนสิ่งที่จิตรับรู้ แต่จะ
เข้าไปขย้ำถึงบุคคลที่เป็นต้นตอ คือต้องการเข้าถึงความจริงหรือ
กฎธรรมชาติที่เป็นต้นตอของสิ่งที่จิตรับรู้ นั้น ; ส่วนลักษณะของ
อโยนิโสมนสิการ เหมือนสุนัขที่คอยไล่จับปลายไม้ที่ขยับไปมา
คือจิตวิ่งตามสิ่งที่รับรู้ เป็นไปตามอิทธิพลของสิ่งที่รับรู้**

เพื่อความเข้าใจในเรื่องโยนิโสมนสิการให้กระจ่างยิ่งขึ้น ขอเสนอให้พิจารณาหลักธรรมคืออริยสัจ 4 ซึ่งได้แสดงวิถีการดำเนินชีวิตเป็น 2 เส้นทาง คือ **เส้นทางชีวิตทุกข์** (ทุกข์ - สมุทัย) และ **เส้นทางชีวิตที่พ้นทุกข์** (นิโรธ - มรรค) โดยเส้นทางชีวิตทุกข์ เป็นเส้นทางชีวิตที่เอาความอยากความต้องการของตน (ตัณหา) เป็นตัวนำ ซึ่งจะเป็นไปตามความรู้สึกที่มีต่อสิ่งที่รับรู้ คือสุข ทุกข์ หรือเฉย ๆ เป็นสำคัญ ส่วนเส้นทางชีวิตที่พ้นทุกข์ เป็นเส้นทางชีวิตที่เอาความถูกต้องตามกฎหมายหรือสัมมา (คือความถูกต้อง) ในองค์มรรคแต่ละหัวข้อเป็นตัวนำ

กล่าวโดยสรุป การมีท่าทีในการดำเนินชีวิต โดยเอาตัณหาเป็นตัวนำ ซึ่งนำไปสู่ชีวิตทุกข์ เป็นท่าทีของ **อโยนิโสมนสิการ** ; ส่วนการดำเนินชีวิตโดยเอาความถูกต้องเป็นตัวนำ ซึ่งนำไปสู่ชีวิตที่พ้นทุกข์ เป็นท่าทีของ **โยนิโสมนสิการ**

◎ สัมปชัญญะ

มักจะอธิบายหรือให้ความหมายว่า **ความรู้สึกตัวทั่วพร้อม** ส่วนใหญ่จะเข้าใจว่าเป็นการทำความรู้สึกตัวให้ทั่วทั้งตัวหรือสารพวงค์กาย ซึ่งเป็นความหมายที่ยังไม่ถูกต้องเสียทีเดียว

การจะเข้าใจความหมายของสัมปชัญญะได้โดยถ่องแท้ นั้น เห็นว่าควรนำพระพุทฺธพจน์ที่ตรัสไว้หลายแห่งในพระไตรปิฎกมาร่วมพิจารณา ก็จะทำให้สามารถปะติดปะต่อความหมายตามที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนได้ถูกต้องอย่างแท้จริง

ในพระไตรปิฎก เล่มที่ 11 ข้อที่ 378 มีพระพุทธพจน์ตรัสไว้ว่า
“ธรรม 2 อย่างที่มีอุปการะมากเป็นไฉน คือ สติ 1 สัมปชัญญะ 1 ธรรม 2 อย่างเหล่านี้มีอุปการะมาก ฯ”

สติในที่นี้คือ **ความระลึกได้** นี้ก็ได้ หรือสำนึกอยู่ไม่เผลอ

สัมปชัญญะ คือ **ความรู้ชัด** รู้ชัดในสิ่งที่นี้ก็ได้ ตระหนักเข้าใจ
ชัดตามความเป็นจริง ซึ่งหมายถึงปัญญา

ในพระไตรปิฎก เล่มที่ 10 ข้อที่ 276 ในมหาสติปัฏฐานสูตร
ว่าด้วยกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน หมวดสัมปชัญญะบรรพ มีพระพุทธ-
พจน์ตรัสไว้ว่า

“ ดูกรภิกษุทั้งหลาย อีกข้อหนึ่ง ภิกษุย่อมทำความรู้สึกตัวใน
การก้าว ในการถอย ในการแล ในการเหลียว ในการคู้เข้า ในการเหยียด
ออก ในการทรงผ้าสังฆาฏิบาตรและจีวร ในการฉัน การดื่ม การเคี้ยว
การลิ้ม ในการถ่ายอุจจาระและปัสสาวะ ย่อมทำความรู้สึกตัวในการเดิน
การยืน การนั่ง การหลับ การตื่น การพูด การนิ่ง....”

เมื่อประมวลความหมายจาก 2 พระสูตรที่ยกมา จะเห็นได้ว่า
ความหมายของสัมปชัญญะ มีนัยสำคัญอยู่ที่ 2 ประเด็นใหญ่ คือ
เรื่องของปัญญาและเรื่องของอิริยาบถย่อย ดังนั้นการมีสัมปชัญญะตาม
ที่พระพุทธเจ้าตรัสสอน จึงมีความหมายว่าในขณะนั้น ๆ จะต้อง
มีปัญญาหรือรู้จักเลือกเฟ้นปัญญาให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่
กำลังเกิดขึ้น นอกจากนั้นยังต้องเตรียมทุกส่วนของร่างกายให้
พร้อมเพื่อที่จะกระทำต่อสถานการณ์ที่กำลังเผชิญ

ในเรื่องนี้ ขอนำคำสอนของท่านอาจารย์พุทธทาสที่บรรยายไว้ใน
หมวดธรรมที่ท่านให้ชื่อว่า “ธรรม 4 เกล็ด” คือสติ ปัญญา สัมปชัญญะ
และสมาธิ มาลงไว้ ณ ที่นี้ด้วย ซึ่งเห็นว่าจะช่วยทำให้เข้าใจความหมาย
ของสัมปชัญญะได้ดียิ่งขึ้น

ท่านอาจารย์พุทธทาสได้อธิบายว่า “ธรรม 4 เกล็ด” คือ สติ
ปัญญา สัมปชัญญะ และสมาธิ เป็นธรรมที่จำเป็นต้องใช้ในทุกระณ

โดยอธิบายความหมายของสัมปชัญญะว่า เป็นปัญญาที่เหมาะสมกับสถานการณ์ ส่วนปัญญาในธรรม 4 เกลล หมายถึงคลังปัญญาที่บุคคลมีอยู่หรือสะสมอยู่ เปรียบได้กับตุ้มยาที่จะต้องมียาไว้ให้ครบทุกประเภท แต่เวลาจะใช้จริง ไม่ได้ใช้ยาทุกประเภทพร้อมกัน บุคคลต้องรู้จักเลือกใช้เฉพาะยาที่ตรงกับโรคที่เป็นอยู่เท่านั้น

วิธีใช้ธรรม 4 เกลล ประการแรกสุด คือตั้งสติรับรู้ต่อเหตุการณ์ที่กำลังเผชิญให้ดี จากนั้นพิจารณาเลือกเฟ้นหาปัญญาที่เหมาะสมและตรงกับเหตุการณ์ที่กำลังเผชิญอยู่ (**สัมปชัญญะ**) จากคลังปัญญาที่มีอยู่ของบุคคล เพื่อมาใช้ควบคุมและจัดการกับเหตุการณ์นั้น ๆ แล้วยังต้องอาศัยสมาธิมาเป็นพลังรักษาจิตให้มีความแน่วแน่มั่นคงก็จะทำให้บุคคลสามารถผ่านเหตุการณ์ต่าง ๆ นั้น ไปได้ด้วยดีและถูกต้อง

มีคำอธิบายที่เข้าใจง่าย ๆ แบบประยุกต์เกี่ยวกับคำ **สัมปชัญญะ** ซึ่งสามารถนำไปใช้ได้เป็นอย่างดีในชีวิตประจำวัน โดยพิจารณาจากเรื่องราวที่บุคคลจะต้องเกี่ยวข้องกับทั้งหมด ซึ่งมีเรื่องของ อะไร? ใคร? เมื่อไร? ที่ไหน? ทำไม? อย่างไร? โดยสติจะทำหน้าที่ระลึกในส่วนที่ให้เราเห็นว่าอะไรเป็นอะไร คือ อะไร? ใคร? เมื่อไร? ที่ไหน? ส่วนสัมปชัญญะจะทำหน้าที่เป็นปัญญารู้ในส่วนของการทำไม? และอย่างไร? ทั้งนี้รวมทั้งการมีอิริยาบถย่อยทางกาย ก็เลือกให้เหมาะสมกับสถานการณ์ในขณะนั้นด้วย

◎ สันโดษ

มักจะอธิบายหรือให้ความหมายว่า **ความพอใจในสิ่งที่มี** แต่มักเข้าใจผิดไปว่าบุคคลผู้สันโดษจะเป็นผู้ไม่มีความกระตือรือร้น

หรือชวนขวายเป็นจะแสวงหาหรือกระทำอะไรให้มากไปกว่าที่มีอยู่หรือ เป็นอยู่ หรือเป็นบุคคลที่ชอบอยู่ตามลำพัง ไม่ชอบยุ่งเกี่ยวกับใคร ความ เข้าใจแบบที่ว่านี่ได้ทำให้รัฐบาลของประเทศไทยในยุคหนึ่งถึงกับขอให้ คณะสงฆ์ไม่สอนเรื่องสันโดษ เนื่องจากเกรงว่าประชาชนจะไม่มี ความกระตือรือร้น ต่างคนต่างอยู่ ไม่ร่วมกันทำกิจของส่วนรวม ซึ่งจะ ส่งผลเสียทำให้ประเทศชาติไม่พัฒนา และขัดขวางต่อความเจริญ

ความหมายของคำว่า “สันโดษ” ที่แท้จริง ไม่ได้สอนให้มีความพอใจในสิ่งที่มี แล้วหยุดการชวนขวายเป็นหรือกระทำสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนั้น แต่มุ่งหมายให้รักษาจิตใจให้เป็นปกติสุข ไม่ให้เกิดความเดือดร้อนใจเพราะความโลภหรือความไม่รู้จักพอ ของบุคคล หรือเพราะการเปรียบเทียบในสิ่งที่ตนมีกับบุคคลอื่น แล้วทำให้เกิดความลำพองใจหรือความเสียใจในทางใดทางหนึ่ง จึงมีพระพุทธพจน์ตรัสสรรเสริญหลักธรรมคือสันโดษว่า “เป็น ทรัพย์(สิ่งที่ทำให้เกิดความปลื้มใจ)อย่างยิ่ง” กล่าวคือทำให้สิ่งต่าง ๆ ที่มีนำมาแต่ความสุข และความปลื้มใจแก่บุคคล

โดยธรรมชาติของบุคคล เมื่อมีสันโดษ รู้จักพอ หรือพอใจในสิ่งที่มี บุคคลย่อมมีความสุขหรือเป็นปกติสุขอยู่กับสิ่งนั้น ในทางตรงกันข้าม หาก บุคคลไม่มีสันโดษ ไม่รู้จักพอ หรือไม่พอใจในสิ่งที่มี ย่อมเกิดความรู้สึก ขัดเคืองใจหรือมีความทุกข์สุมใจอยู่ตลอดเวลา จะเห็นได้ว่าความสุขหรือ ความทุกข์ที่เกิดจากสิ่งที่มีอยู่ แท้จริงแล้วไม่ได้เกิดจากทั้งในส่วน ของปริมาณหรือคุณภาพของสิ่งที่มีอยู่นั้น แต่เกิดจากความสันโดษ หรือความ ไม่สันโดษของบุคคลเป็นสำคัญ ดังนั้น บุคคลผู้มีสันโดษจะมีความสุข อยู่กับสิ่งที่มี ไม่ทุกข์กับสิ่งที่ไม่มีหรือยังไม่มี ซึ่งจะทำให้ชีวิตมีแต่ ความเป็นปกติสุข และก้าวต่อไปในทุกขั้นตอนเป็นไปด้วยความสุข

นอกจากความหมายของ สันโดษ ดังที่กล่าวแล้ว ซึ่งเน้นไปในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวัตถุสิ่งของ ในทางตรงกันข้าม หากเป็นเรื่องของจิตใจ ซึ่งเป็นการส่งเสริมคุณธรรมความดี พระพุทธเจ้ากลับตรัสสอนไม่ให้ สันโดษ โดยได้ทรงแนะนำให้สั่งสมและเพิ่มพูนให้มีมากขึ้น และลึกซึ้งยิ่งขึ้นตลอดเวลา โดยไม่ให้สันโดษ จนกว่าจะบรรลุจุดหมายปลายทาง คือความเป็นพระอรหันต์ ซึ่งเป็นอเสขบุคคล กล่าวคือเป็นผู้ที่ไม่ต้องศึกษาและปฏิบัติอะไรเพิ่มเติมอีกเพื่อการดับทุกข์ดับกิเลส

◎ ปิติ และ สุข

คำ **ปิติ** มักให้ความหมายว่า **ความอิมใจ** และคำ **สุข** ที่ให้ความหมายว่า **ความสบายกายสบายใจ** คำทั้ง 2 นี้ มีความหมายใกล้เคียงกัน และมักจะแยกกันไม่ค่อยออก

ในหนังสือพุทธธรรม ฉบับปรับขยาย ซึ่งเรียบเรียงโดยพระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) (ปัจจุบันคือสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์) ในหน้า 826 ได้อธิบายความแตกต่างของ “ปิติ” และ “สุข” ไว้อย่างชัดเจนว่า

ปิติ หมายถึง **ความยินดีในการได้อารมณ์ที่ต้องการ**
ส่วน สุข หมายถึง **ความยินดีในการเสวยอารมณ์ที่ต้องการ**

ความแตกต่างระหว่าง **ปิติ** กับ **สุข** ที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ **ปิติจัดอยู่ในสังขารขันธ์** ซึ่งเป็นเรื่องของเจตจำนงที่จะได้สิ่งหรืออารมณ์ที่ต้องการ เมื่อได้รับสิ่งหรืออารมณ์ตามที่ต้องการ จึงจะเกิดปิติ ส่วน **สุขจัดอยู่ในเวทนาขันธ์** ซึ่งขึ้นอยู่กับสัมผัสรับรู้กับสิ่งหรือ

อารมณ์ที่เป็นที่ตั้งของความทุกข์ จึงจะเกิดทุกข์

โดยทั่วไปปิติและสุขมักจะเกิดขึ้นต่อเนื่องกัน กล่าวคือเมื่อเกิดปิติแล้ว ก็เกิดสุขตามมา แต่ในกรณีของสุข ไม่จำเป็นที่จะต้องเกิดปิตีก่อน

◎ ธรรมจักขุ

คำ **ธรรมจักขุ** มักให้ความหมายว่า **ดวงตาเห็นธรรม** โดยสภาวะแล้วผู้ใดดวงตาเห็นธรรมหมายถึงพระอริยบุคคลขั้นต้นหรือพระโสดาบันผู้แรกเข้าสู่กระแสที่จะบรรลุถึงพระนิพพาน แต่อาจยังมีความคลุมเครืออยู่มากกว่าที่เห็นธรรมนั้น เห็นอะไร ? หรือเห็นอย่างไร ? ในพระไตรปิฎก เล่มที่ 4 ข้อที่ 16 มีพระพุทธพจน์ตรัสไว้ว่า

“.....ก็แลเมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสไวยากรณภาษิตนี้อยู่ **ดวงตาเห็นธรรม** ปราศจากธุลี ปราศจากมลทิน ได้เกิดขึ้นแก่ท่านพระโกณฑัญญะว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวล มีความดับเป็นธรรมดา.....”

ดังนั้น การได้ **ดวงตาเห็นธรรม** จึงมีความหมายว่า **เห็นว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวลย่อมมีความดับไปเป็นธรรมดา**

ความเห็นที่ว่าเป็นสิ่งสำคัญมาก เพราะเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้บุคคลละความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งทั้งปวง ซึ่งการละความยึดมั่นถือมั่นเป็นหลักการใหญ่ของคำสอนในพระพุทธศาสนา กล่าวคือมุ่งเพื่อถอนความยึดมั่นถือมั่นเป็นสำคัญ และหากสามารถถอนความยึดมั่นถือมั่นได้หมดสิ้นอย่างเด็ดขาด ก็จะทำให้บุคคลบรรลุถึงอุดมคติตามที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนในที่สุด สมดังพระพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ใน

พระไตรปิฎก เล่มที่ 18 ข้อที่ 192 ว่า “ภิกษุผู้ไม่มีอุปาทาน ย่อมบริ-
นิพพาน”

ความเห็นที่เกิดขึ้นที่ว่า **สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็น
ธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวลย่อมมีความดับไปเป็นธรรมดา** จึงเปรียบ
ได้กับการได้ดวงตาเห็นธรรม กล่าวคือเห็นแนวทางการดำเนินชีวิตที่
ถูกต้องที่มุ่งตรงสู่อุดมคติของชีวิตที่แท้จริง ตรงตามที่พระพุทธเจ้าตรัส
สอน กล่าวคือด้วยการละหรือถอนความยึดมั่นถือมั่นเป็นสำคัญ

ดวงตาเห็นธรรม ยังมีความหมายอีกอย่างหนึ่งว่า **เห็นทาง**
ซึ่งพิจารณาได้จากพระสูตรแรก คือธรรมจักกัปปวัตตนสูตรที่พระพุทธเจ้า
ตรัสสอนแก่พระปัญจวัคคีย์ โดยได้แสดงทางที่สูดโต้ง 2 สาย คือการ
ประกอบตนให้พัวพันด้วยกามสุข (กามสุขัลลิกานุโยค) และการประกอบ
ความเหน็ดเหนื่อยแก่ตน ให้เป็นความลำบาก (อตตกิลมถานุโยค) ว่าเป็น
ทางดำเนินชีวิตที่ผิดไม่ใช่ของพระอรหันต์ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ เป็น
ทางดำเนินชีวิตที่พึงละเว้น และได้ตรัสทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา)
ที่ประกอบด้วยองค์ 8 (สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัม-
มันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ) ว่าเป็นทาง
ดำเนินชีวิตที่เป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อ
นิพพาน ซึ่งทางสายกลางคืออริยมรรคมีองค์ 8 นี้ เป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้า
ตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง ไม่มีใครรู้หรือสอนในเรื่องนี้มาก่อนในสมัยนั้น

การได้ฟังและรู้ถึงทางสายกลาง ทำให้เห็นทางดำเนินชีวิต
สายใหม่ที่จะพาไปสู่จุดหมายของชีวิตที่แท้จริง เรียกบุคคลที่รู้เข้าใจและ
เริ่มดำเนินชีวิตตามแนวทางใหม่นี้ว่าเป็นผู้เข้าสู่กระแสหรือโสดาบัน
ซึ่งเป็นผู้แรกมาถึงกระแสธรรม ยืนชิดประต้อมตะ และจะบรรลุจุดหมาย

ปลายทางคือนิพพานซึ่งเป็นภาวะพ้นทุกข์อย่างสิ้นเชิงในที่สุด สมดัง
พระพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ในพระไตรปิฎก เล่มที่ 19 ข้อที่ 1432 ว่า

“....ดูกรสารีบุตร ที่เรียกว่า โสดาบันๆ ดังนี้ โสดาบันเป็นไหน?
สา. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ผู้ใดประกอบด้วยอริยมรรคมีองค์ 8
นี้ ผู้นี้เรียกว่าพระโสดาบัน ท่านผู้นี้มีนามอย่างนี้ มีโคตรอย่างนี้....”

◎ อวิชชา

มักจะอธิบายหรือให้ความหมายสั้น ๆ ว่า คือ **ความไม่รู้** ซึ่ง
อาจทำให้เกิดความเข้าใจที่ไม่ชัดเจน หรือคิดสงสัยไปว่าความไม่รู้ใน
เรื่องต่าง ๆ จัดเป็นอวิชชาด้วยหรือเปล่า ?

พระไตรปิฎก เล่มที่ 16 ข้อที่ 17 ได้แสดงความหมายของอวิชชา
ตามนัยของพระสูตร ไว้ดังนี้ “...ก็ **อวิชชา**เป็นไหน **ความไม่รู้**ในทุกข์
ความไม่รู้ในเหตุเกิดแห่งทุกข์ **ความไม่รู้**ในความดับทุกข์ **ความไม่รู้**ใน
ปฏิบัติที่จะให้ถึงความดับทุกข์ นี้เรียกว่า **อวิชชา.....**”

ดังนั้น **อวิชชา** ในพระพุทธศาสนาจึงมีความหมายเฉพาะ
ว่า เป็น**ความไม่รู้**ในทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ ความดับทุกข์ และปฏิบัติ
หรือวิธีปฏิบัติที่จะนำไปสู่**ความดับทุกข์** หรือ**ความไม่รู้**ในอริยสัจ 4
เท่านั้น ไม่ใช่**ความไม่รู้**ในเรื่องอื่น ๆ

อวิชชาหรือ**ความไม่รู้**ในอริยสัจ 4 เป็นสิ่งสำคัญมาก เพราะเป็น
ตัวนำในการดำเนินชีวิตของบุคคลให้เป็นไปอย่างไร เปรียบได้กับหัวรถจักร
ซึ่งเป็นหัวขบวนที่ลากจูงขบวนรถตู้ให้แล่นไปตามทิศทางที่หัวรถจักร
พาไป ดังนั้นชีวิตของแต่ละบุคคลจะเป็นอย่างไร ย่อมขึ้นกับอวิชชาของ
บุคคลนั้นว่าคืออะไร ชีวิตที่ยังต้องเวียนว่ายในวัฏสงสารที่ไม่สามารถ
หลุดพ้นจากกองทุกข์ได้ ก็เพราะอวิชชาตัวเอง และจนกว่าบุคคลได้รู้ใน

อริยสัจ 4 และนำวิชาหรือความรู้ในอริยสัจ 4 เป็นตัวนำในการดำเนินชีวิตแทน จึงจะสามารถหลุดพ้นจากกองทุกข์ได้

อริยสัจเป็นตัณนำในการดำเนินชีวิตอย่างไร?

เพื่อความเข้าใจประเด็นนี้ให้ชัดเจน ขอเสนอให้มองเรื่องอริยสัจหรือความรู้ในอริยสัจ 4 ว่า เป็นความรู้ว่า “อะไรคือปัญหาที่แท้จริงของชีวิต พร้อมทั้งสาเหตุ และอะไรคืออุดมคติของชีวิต พร้อมทั้งวิธีปฏิบัติเพื่อเข้าถึง” ซึ่งในที่นี้หมายรวมถึงความรู้ที่ไม่ถูกต้อง หรือความเข้าใจผิดในเรื่องเหล่านี้ด้วย แนวทางการดำเนินชีวิตของคุณคน มีต้นเหตุมาจากเรื่องนี้เป็นสำคัญ คือเห็นว่าอะไรที่เป็นปัญหา และอะไรที่เป็นอุดมคติที่แท้จริงของชีวิต

ยกตัวอย่าง ในศาสนาบางศาสนาที่เป็นเทวนิยม ได้สอนว่า ปัญหาของชีวิต คือความทุกข์หรือการที่ต้องมาเผชิญกับปัญหา ความลำบาก ความเจ็บปวด ความระหกระเหิน ความไม่แน่นอน และภัยอันตรายต่าง ๆ โดยได้แสดงถึงสาเหตุของปัญหาว่ามาจากการถูกขับไล่ออกจากแผ่นดินสวรรค์ เนื่องจากไปทำผิดด้วยการกระทำอะไรบางอย่างที่ขัดคำสั่งของพระเจ้า สำหรับเป้าหมายหรืออุดมคติของชีวิต คือการได้กลับไปอยู่บนแผ่นดินสวรรค์ ที่ไม่มีความทุกข์ มีแต่ความสุขอันเป็นนิรันดร์ ซึ่งสามารถทำให้เกิดขึ้นได้ ด้วยการปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระเจ้า ซึ่งได้เมตตาถ่ายทอดผ่านทางศาสดาลงมา และเมื่อถึงวันพิพากษา ผู้ที่ปฏิบัติตามคำสั่งสอน จะได้รับกลับไปอยู่บนแผ่นดินสวรรค์ในที่สุด บุคคลผู้มีทัศนคติต่อชีวิตเช่นนี้ ย่อมดำเนินชีวิตไปตามคำสั่งสอนของพระศาสดาอย่างเคร่งครัด ด้วยความหวังว่า จะได้รับผลคือเข้าถึงอุดมคติของชีวิตตามที่เชื่อนี้ ในที่สุด

อีกตัวอย่าง เช่น บุคคลที่ดำเนินชีวิตอยู่ด้วยการทรมานร่างกาย

ทั้งนี้เพราะมีความรู้ความเข้าใจว่า ปัญหาชีวิตคือความทุกข์ที่ได้รับ มีสาเหตุมาจากกรรมเก่า การจะบรรลุปเป้าหมายหรืออุดมคติของชีวิต ก็ด้วยการชดใช้กรรมเก่าให้หมดสิ้น ซึ่งหากบุคคลประสงค์จะให้หมดสิ้นโดยเร็ว ก็ต้องเร่งการชดใช้ด้วยการทรมานกายให้มากขึ้นและหนักขึ้น ก็จะสามารถสิ้นกรรมเก่าได้เร็วขึ้น ดังนั้น จึงไม่แปลกใจที่ทำไมจึงมีบุคคลยินดีในการทรมานร่างกายตน ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่น่ายินดีเลยสำหรับบุคคลโดยทั่วไป

หรืออีกตัวอย่าง บุคคลที่เห็นว่าปัญหาของชีวิต คือความทุกข์ที่เกิดจากการขาดแคลนวัตถุสิ่งของที่เป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิต หรืออำนวยความสะดวกสบายแก่ชีวิตซึ่งมีสาเหตุสำคัญมาจากความยากจนและอุดมคติของชีวิตคือการมีวัตถุสิ่งของพร้อม ชีวิตของบุคคลที่เห็นเช่นที่ว่านี้ จึงมุ่งแต่การหาเงินเป็นสำคัญ

กล่าวโดยสรุป ตราบิโดที่บุคคลยังมีวิชา ไม่รู้ในอริยสัจ 4 กล่าวคือ ไม่รู้ถึงปัญหาที่แท้จริงของชีวิต ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสสอนว่า คืออุปาทานชั้น 5 (ทุกข์ในอริยสัจ) ซึ่งมีสาเหตุมาจากตัณหาหรือความทะยานอยาก (สมุทัย) และอุดมคติของชีวิต คือ ความดับสิ้นไปแห่งทุกข์ ซึ่งเข้าถึงได้ด้วยการทำตัณหาให้หมดสิ้นไป (นิโรธ) ด้วยเครื่องมือหรือการปฏิบัติในอริยมรรค มีองค์ 8 (มรรค) ย่อมไม่สามารถดำเนินชีวิตเพื่อบรรลุดมคติของชีวิตที่ทำให้กองทุกข์หมดสิ้นไปได้เลย

ดังที่อธิบาย ทำให้เห็นและเข้าใจชัดเจนว่า วิชาคืออะไร มีความสำคัญอย่างไร และเป็นต้นตอของกองทุกข์ในอริยสัจทั้งหมดอย่างไร?

◎ ตัณหา

มักจะอธิบายหรือให้ความหมายสั้น ๆ ว่า คือ ความทะยาน

อยาก พระไตรปิฎก เล่มที่ 4 ข้อที่ 14 ได้แสดงความหมายของตัณหาไว้ว่า “... คุณกรภิกษุทั้งหลาย ข้อนี้แลเป็นทุกขสมุทัยอริยสังข์ คือ ตัณหาอันทำให้เกิดอีก ประกอบด้วยความกำหนัด ด้วยอำนาจความเพลิน มีปกติผลิตเพิลินในอารมณ์นั้นๆ คือ **กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา**” แต่ในพระไตรปิฎกเล่มดังกล่าว รวมถึงในพระสูตรตันตปิฎกทั้งหมด ไม่ได้อธิบายความหมายของตัณหาทั้ง 3 ไว้แต่อย่างใด

สำหรับคำอธิบายตัณหา 3 ที่ปรากฏมากที่สุดในแวดวงชาวพุทธ ได้ให้ความหมายของกามตัณหาว่า คือความอยากในกาม ภวตัณหาคือความอยากเป็น และวิภวตัณหาคือความอยากไม่เป็น

ในพระไตรปิฎกเล่มที่ 35 ข้อที่ 933 ซึ่งเป็นพระอภิธรรมปิฎก ได้ให้ความหมายของตัณหา 3 ไว้อีกหนึ่งหนึ่งว่า

กามตัณหา เป็นความทะยานอยากในรูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัสทางกาย หรือในกามคุณ 5

ภวตัณหา เป็นความทะยานอยากที่จะเป็นอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งประกอบด้วยสังขตทิวฐฐิ คือความเห็นว่าเป็นเพียง เห็นว่ามีตัวตนคงอยู่ตลอดไป

วิภวตัณหา เป็นความทะยานอยากที่จะพรวกตัวตนจากความเป็นอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งประกอบด้วยอุจเฉททิวฐฐิ คือความเห็นว่าเป็นตัวตนอยู่เฉพาะเมื่อยังมีชีวิต แต่หากสิ้นชีวิตเมื่อใดตัวตนจะขาดสูญไปทันที

คำอธิบายที่ปรากฏในพระอภิธรรมปิฎกที่ยกมา ยังนับว่าเข้าใจได้ยาก และยังมีข้อถกเถียงไม่น้อยโดยเฉพาะในประเด็นของภวตัณหาและวิภวตัณหา เพราะโดยข้อเท็จจริงสังขตทิวฐฐิและอุจเฉททิวฐฐิเป็นความเห็นผิดที่ตรงข้ามกัน ในบุคคลคนหนึ่งจึงไม่สามารถมีสังขตทิวฐฐิ

และอุจเฉทปฏิญญีสู่พร้อมกันได้ คำอธิบายดังกล่าวนี้ จึงนำไปสู่ข้อสรุปว่า เรื่องตัณหา 3 ในชีวิตของบุคคลคนหนึ่งจะเกิดขึ้นได้เพียง 2 อย่างเท่านั้น คือ กามตัณหา+ภวตัณหา หรือกามตัณหา+วิภวตัณหา ซึ่งมีบุคคลจำนวนไม่น้อยที่เห็นว่าตัณหา 3 ควรจะเกิดขึ้นได้ทั้งหมดในชีวิตของแต่ละบุคคล

มีข้อเสนอของผู้เรียบเรียงเกี่ยวกับการอธิบายกรณีของภวตัณหา และวิภวตัณหาอีกแบบหนึ่ง กล่าวคือ ทั้งภวตัณหาหรือความอยากที่จะเป็น และวิภวตัณหาหรือความอยากที่จะไม่เป็น สามารถเกิดขึ้นอยู่ในสิ่งเดียวกันหรือเรื่องเดียวกันได้ เช่น บุคคลอยากให้เกิดอีก หรืออยากจะเป็นอะไรอย่างใดอย่างหนึ่ง (ภวตัณหา) แต่ก็ไม่อยากจะแก่ เจ็บ ตาย หรือพลัดพรากจากภาวะที่อยากจะเป็นนั้น (วิภวตัณหา) ทั้งนี้เพราะในตัวชีวิตมีทั้งความเกิด และความแก่ เจ็บ ตาย เป็นต้น ดำรงอยู่ร่วมกัน ไม่สามารถแยกขาดออกจากกันได้ จึงทำให้สามารถมีทั้งความอยากที่จะเป็นคือภวตัณหา และความอยากที่จะไม่เป็นคือวิภวตัณหา เกิดขึ้นควบคู่กันทั้ง 2 อย่างได้

◎ โลภะ โทสะ โมหะ

เป็นคำศัพท์อีกกลุ่มหนึ่ง ที่มักเข้าใจค่อนข้างคลุมเครือ โดยเข้าใจว่าเป็นเพียงภาวะของกิเลสที่เกิดขึ้นในใจ 3 ตัว คือ **โลภ โกรธ หลง** เท่านั้น อันที่จริงพระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงว่าเป็นอกุศลมูล ซึ่งมีความหมายว่าเป็นกิเลส 3 กลุ่ม หรือ 3 ตระกูล โดยกิเลสทั้งหลายเมื่อนำมาจัดกลุ่มแล้ว ย่อมจัดลงได้ว่าเป็นกิเลสในกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งใน 3 กลุ่มนี้ทั้งนั้น และเพื่อความเข้าใจกิเลสกลุ่มนี้ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ต้องรู้ว่ากิเลสทั้ง 3 กลุ่ม ล้วนมีต้นตอมาจากเวทนาหรือความรู้สึกที่รับรู้เป็น

สำคัญ กล่าวคือ

กิเลสในกลุ่มโลภะ เกิดมาจากการรับรู้เวทนาที่เป็นสุข ซึ่งลักษณะหรืออาการของกิเลสในกลุ่มนี้ มีความยินดีพอใจ อยากได้ อยากครอบครอง หรืออยากดั่งเข้าหาตัว

กิเลสในกลุ่มโทสะ เกิดมาจากการรับรู้เวทนาที่เป็นทุกข์ ซึ่งลักษณะหรืออาการของกิเลสในกลุ่มนี้ มีความไม่ยินดี ไม่พอใจ ชัดเคืองใจ หรืออยากผลักไสออกจากตัว

กิเลสในกลุ่มโมหะ เกิดมาจากการรับรู้เวทนาที่เป็นเฉย ๆ ซึ่งลักษณะหรืออาการของกิเลสในกลุ่มนี้ มีความรู้สึกเฉย ๆ รับรู้วน ๆ อยู่กับสิ่งที่รับรู้ ตัดสินใจไม่ถูกว่าจะดั่งเข้าหาตัว หรือผลักไสออกจากตัวดี

กิเลสในกลุ่มโลภะ เช่น ราคะ ตัณหา อภิชฌา (เฟื่องเลี้ยงอยากได้) นันทิ (ความเพลิน) อุปาทาน (ความยึดมั่น) ความกำหนัด ความติดใจ ความอาลัยอาวรณ์ ความกระหึ่มใจ ความรัก ความผูกพัน

กิเลสในกลุ่มโทสะ เช่น โภคะ (ความโกรธ) อิศสา (อิจฉา) มัจฉริยะ (ตระหนี่) กุกกุกจะ (ความรำคาญใจ) ความกลัว ความเกลียด ความเคียด ความหงุดหงิด ความขัดเคือง ความขุ่นใจ ความพยาบาท ความแค้น ความคิดปองร้าย ความเหงา ความหดหู่ ความเศร้า

กิเลสในกลุ่มโมหะ เช่น อวิชชา อุทธัจจะ (ความฟุ้งซ่าน) อหิริกะ (ความไม่ละอายชั่ว) อนินตตัปปะ (ความไม่กลัวบาป) วิจิกิจฉา (ความลังเลสงสัย)

◎ นิพพิทา

มักจะอธิบายหรือให้ความหมายสั้น ๆ ว่า คือ **ความหน่าย** หรือ

ความเบื่อหน่าย ซึ่งอาจทำให้เกิดความเข้าใจที่ไม่ชัดเจน และเข้าใจความหมายปนเปไปกับความเบื่อหน่ายที่ใช้กัน ที่หมายถึงความรู้สึกอึดหนาระอาใจ เหนื่อยหน่าย ไม่อยากต่ออารมณ์หรือสิ่งที่รับรู้ เช่น เบื่องาน เบื่ออาหาร เบื่อโลก ซึ่งจัดเป็นความรู้สึกในฝ่ายอกุศล

การจะเข้าใจความหมายของนิพพิทาตามที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนได้อย่างถ่องแท้ ขอนำพระพุทธพจน์ที่ตรัสถึงกระบวนการธรรมที่เป็นขั้นตอนการปฏิบัติไปตามลำดับ ตามที่ทรงแสดงไว้ในพระไตรปิฎก เล่มที่ 24 ข้อที่ 208 โดยเริ่มต้นที่ศีลที่เป็นกุศล

ศีลที่เป็นกุศล เป็นปัจจัยทำให้เกิด อวิปปฏิสาร (ความไม่เดือดร้อน) ---> ปราโมทย์ (ความบันเทิงใจ) ---> ปีติ (ความอิ่มใจ) ---> ปัสสัทธิ (ความผ่อนคลายกายใจ) ---> สุข ---> สมาธิ ---> ยถาภูตญาณทัสสนะ (ปัญญารู้เห็นตามความเป็นจริง) ---> **นิพพิทา (ความเบื่อหน่าย)** --> วิราคะ (ความคลายกำหนัด) --> วิมุตติญาณทัสสนะ (ญาณรู้ว่าได้หลุดพ้น)

จะเห็นได้ว่าการจะเกิดนิพพิทาได้นั้น จะต้องมียถาภูตญาณทัสสนะคือปัญญารู้เห็นตามความเป็นจริงเกิดขึ้นก่อน ซึ่งในที่นี้คือรู้ว่าชีวิตทุกข์และชีวิตที่พ้นทุกข์ ตลอดจนวิถีการดำเนินชีวิตที่ทำให้เกิดทุกข์และพ้นทุกข์ เป็นอย่างไร และแตกต่างกันอย่างไร จึงทำให้เกิด **นิพพิทา คือความเบื่อหน่ายหรือไม่ยินดีที่จะเวียนว่ายอยู่ในชีวิตทุกข์อีกต่อไป** แต่กลับจะดำเนินชีวิตที่มุ่งไปสู่ความพ้นทุกข์ คือการคลายกำหนัด (วิราคะ) หรือละถอนความยึดมั่นถือมั่นทั้งปวง เมื่อทำได้สำเร็จก็จะเกิดวิมุตติญาณทัสสนะ คือญาณรู้ว่าได้ประสบความสำเร็จ คือบรรลุความหลุดพ้นแล้วในที่สุด

3. ให้ความหมายไม่ตรงบริบท เพราะมีหลายความหมาย

ปัญหาเรื่องศัพท์ธรรมะในประเด็นที่ 3 คือการให้ความหมายที่ไม่ตรงกับบริบท ทั้งนี้เพราะศัพท์ธรรมะคำนั้นมีหลายความหมาย หากใช้ผิดความหมาย ก็ย่อมทำให้เข้าใจผิดหรือคลาดเคลื่อนจากความหมายที่ประสงค์ได้ ศัพท์ธรรมะในกลุ่มนี้ อาทิคำว่า

- **สังขาร** (สังขารขันธ์, สังขารในปฏิจจสมุปบาท, สังขารธรรม)
- **อุเบกขา** (อุเบกขาเวทนา, อุเบกขาพรหมวิหาร, อุเบกขาสัมโพชฌงค์)
- **สติ** (สติ, สัมมาสติ, สติปัญญา, สติสัมโพชฌงค์, สตินทรีย์, สติพละ)
- **ทุกข** (ทุกขในอริยสัจ, ทุกขในเวทนา, ทุกขในไตรลักษณ์)

◎ สังขาร

เป็นคำที่มีความหมายกว้างขวาง โดยทั่วไปมีความหมายว่า **การปรุงแต่ง** หรือ **สิ่งปรุงแต่ง** หรือใช้หมายถึง **ร่างกาย** ก็ได้ การจะรู้ความหมายให้ตรงกับวัตถุประสงค์จริง ๆ จำเป็นต้องดูบริบทของคำในข้อความ หรือดูคำขยายที่อยู่ข้างหน้าหรือข้างหลัง คำในกลุ่มนี้ เช่น **สังขารขันธ์, สังขารในปฏิจจสมุปบาท และสังขารธรรม**

● สังขารขันธ์

เป็นองค์ประกอบหนึ่งของชีวิตที่จำแนกเป็นขันธ์ 5 กล่าวคือ (1) **รูปขันธ์** เป็นองค์ประกอบในฝ่ายกายหรือฝ่ายรูปธรรม และ (2) **เวทนา-**

ขั้นนี้ คือความรู้สึกสุข ทุกข์ เฉยๆ (3) สัญญาขั้นนี้ คือความจำได้และ
หมายรู้ (4) สังขารขั้นนี้ คือความคิดปรุงแต่ง และ (5) วิญญาณขั้นนี้
คือความรู้แจ้งในอารมณ์ที่รับรู้ ซึ่งเป็นองค์ประกอบในฝ่ายจิตหรือฝ่าย
นามธรรม

ที่ว่าสังขารขั้นนี้ หมายถึงความคิดปรุงแต่งนั้น อธิบายให้
ชัดเจนยิ่งขึ้น คือความคิดหรือเจตจำนงที่มุ่งกระทำต่อสิ่งที่รับรู้ เช่น รับรู้
ว่าเป็นสุขเป็นสิ่งที่น่าปรารถนา ก็คิดอยากจะได้อยากจะทำ แต่หากรับรู้
ว่าเป็นทุกข์เป็นสิ่งที่ไม่น่าปรารถนา ก็คิดจะทิ้งหรือจะทำลาย เป็นต้น

● สังขารในปฏิจสุมุขปาท

ในกระแสปฏิจสุมุขปาท ได้แสดงวงจรการเกิดขึ้นของความ
ทุกข์เป็น 11 อากาโร 12 องค์ธรรม ดังต่อไปนี้

อวิชชา --> สังขาร --> วิญญาณ --> นามรูป --> สฬายตนะ -->
ผัสสะ --> เวทนา --> ตัณหา --> อุปาทาน --> ภพ -->ชาติ --> ชรามรณะ ฯลฯ

โดยสังขารในปฏิจสุมุขปาท ในพระไตรปิฎก เล่มที่ 16 ข้อที่ 16
ได้ให้ อรรถาธิบายไว้ว่า “... ก็สังขารเป็นไฉน สังขาร 3 เหล่านี้ คือ
กายสังขาร วจีสังขาร จิตสังขาร นี้เรียกว่าสังขาร ฯ” ซึ่งในแวดวง
พระพุทธศาสนาได้ให้คำอธิบายไว้ค่อนข้างหลากหลาย

เช่น ให้ความหมายว่า คือ เจตนา ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัส
ว่าเป็นตัวกรรม ที่แสดงออกมาทางกายบ้าง วาจาบ้าง หรือใจบ้าง

หรือหากนำเอาเฉพาะคำ กายสังขาร วจีสังขาร และจิต-
สังขาร ที่มีแสดงไว้ในพระสูตรต่าง ๆ ในพระไตรปิฎก มาพิจารณาก็จะ
ได้ความหมายว่า กายสังขาร คือสภาพที่ปรุงแต่งกาย ได้แก่ ลมหายใจ
เข้าออก ; วจีสังขาร คือสภาพที่ปรุงแต่งวาจา ได้แก่ วิตกเจตสิก ; จิต-

สังขาร คือสภาพที่ปรุงแต่งจิต ได้แก่เวทนาและสัญญา

ในความเห็นของผู้เรียบเรียง เห็นว่าสามารถให้ความหมายอีกนัยหนึ่งว่า **เป็นพฤติกรรมทางกาย วาจา และใจ หรือลักษณะการแสดงออกทางกาย วาจา และใจที่สั่งสมจนเป็นอุปนิสัยของบุคคล** กล่าวคือ มีการกระทำทางกาย รวมถึงอากัปกริยา คำพูด และความรู้สึกนึกคิดที่เป็นเอกลักษณ์ของแต่ละบุคคล แต่พฤติกรรมเหล่านี้มีสิ่งที่เหมือนกันอย่างหนึ่งคือล้วนปรุงแต่งไปตามอวิชชา และนำไปสู่ทุกข์ในอริยสัจ ในที่สุด

● สังขารธรรม

คำ **สังขารธรรม** หมายถึงสิ่งปรุงแต่ง หรือสิ่งที่มีปัจจัยปรุงแต่ง ดังนั้น จึงเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ในลักษณะ เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป หรืออยู่ในภาวะที่กำลังเปลี่ยนแปลง (อนิจจัง) ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ (ทุกขัง) อยู่ตลอดเวลา เป็นคำที่มีความหมายเกินความกว้างขวาง หมายถึงรวมถึงสิ่งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมได้ทั้งหมด มีคำตรงข้ามคือ **วิสังขารธรรม** ซึ่งหมายถึงสิ่งที่ปราศจากการปรุงแต่ง หรือ ไม่มีปัจจัยปรุงแต่ง จึงมีลักษณะที่ตรงกันข้ามกับสังขารธรรม กล่าวคือมีลักษณะที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลง (นิจจัง) คงตัวอยู่ในสภาพเดิมตลอดเวลา (สุขัง) แต่ทั้งสังขารธรรมและวิสังขารธรรม ล้วนไม่ใช่ตัวตน (อนัตตา) เพราะไม่ตกอยู่ในอำนาจการบังคับของใคร ๆ

◎ อุเบกขา

โดยปกติหากคำ **อุเบกขา** อยู่ลำพังโดด ๆ ไม่สามารถที่จะให้ความหมายที่ชัดเจนได้ จำเป็นต้องดูบริบทที่แวดล้อม แต่หากจะให้มีความหมายที่ชัดเจนจริงๆ ก็จะต้องมีคำขยายซึ่งมักจะอยู่ต่อท้าย

● อุเบกขาเวทนา

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วในการอธิบายคำศัพท์ “เวทนา” ว่าจำแนกได้เป็น 3 ประเภท คือ ความรู้สึกที่เป็นสุข ทุกข์ และเฉย ๆ อุเบกขาเวทนาจึงคือความรู้สึกเฉย ๆ ที่เกิดขึ้นจากการสัมผัสรับรู้อารมณ์นั่นเอง ซึ่งพิจารณาได้จากปฏิกิริยาที่เกิดขึ้น กล่าวคือ

หากเป็นสุขเวทนา จะเกิดความยินดีพอใจ

หากเป็นทุกข์เวทนา จะเกิดความไม่ยินดีไม่พอใจ

หากเป็นอุเบกขาเวทนา จะเกิดความรู้สึกเฉย ๆ ไม่มีทั้งความยินดีพอใจ หรือความไม่ยินดีไม่พอใจ

● อุเบกขาพรหมวิหาร

อุเบกขาพรหมวิหาร เป็นหัวข้อธรรมข้อหนึ่งในหมวดธรรมที่เรียกว่าพรหมวิหาร 4 ซึ่งเป็นหลักธรรมสำหรับความเป็นผู้ใหญ่ หรือผู้ที่มีใจอันประเสริฐ การจะเข้าใจว่าอุเบกขาพรหมวิหารคืออะไร จำเป็นต้องเข้าใจหัวข้อธรรมแต่ละข้อในพรหมวิหาร 4 เสียก่อน ซึ่งจำแนกเป็นเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา การจะเลือกใช้หัวข้อธรรมใดของพรหมวิหาร 4 นั้น อันที่จริงขึ้นอยู่กับสถานการณ์ที่กำลังเผชิญอยู่เป็นสำคัญ

ในสถานการณ์ปกติหรือสถานการณ์ทั่วไป จะใช้หรือดำรงตนอยู่ด้วย เมตตา คือความปรารถนาดีเป็นหลัก ซึ่งจะทำให้เกิดความรัก ความเป็นมิตร และความสามัคคีในหมู่คณะ

ในสถานการณ์ที่มีความทุกข์ความเดือดร้อนเกิดขึ้น ก็ใช้กรุณา คือความปรารถนาที่จะช่วยให้พ้นทุกข์ คือลงมือหรือหยิบยื่นความช่วยเหลือต่าง ๆ ให้ตามความเหมาะสม ซึ่งนอกจากจะช่วยปลดปล่อย

หรือบรรเทาความเดือดร้อนให้แก่บุคคลในหมู่คณะให้คืนสู่ความเป็นปกติสุขแล้ว ยังทำให้เกิดความซาบซึ้งใจและความผูกพันกันแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

ในสถานการณ์ที่มีบุคคลในหมู่คณะที่ได้ดีได้รับรางวัล หรือได้รับเกียรติหรือความยกย่องเป็นพิเศษ ก็ใช้ **มุทิตา** คือมีใจร่วมยินดีในความสุขความเจริญและเกียรติที่ได้รับ ซึ่งนอกจากจะป้องกันไม่ให้เกิดความอิจฉาริษยา หรือการขัดแย้งขัดขากันเองแล้ว ยังทำให้เกิดกำลังใจและแรงบันดาลใจที่จะทำความดีและสิ่งที่มีคุณประโยชน์ยิ่ง ๆ ขึ้น

และในสถานการณ์ที่ต้องตัดสินใจหรือแก้ปัญหา จะต้องใช้ **อุเบกขา** ซึ่งในที่นี้คือการวางใจที่เป็นกลาง ให้มันอยู่กับความถูกต้อง และตัดสินใจกระทำสิ่งต่าง ๆ อันควรให้เป็นไปตามความถูกต้อง โดยไม่เอนเอียงต่อหมู่คณะด้วยความไม่ชอบธรรม ทั้งนี้เพื่อธำรงความถูกต้องให้คงเป็นหลักในการดำรงอยู่ของหมู่คณะ เพื่อความวัฒนาถาวรอันยั่งยืนตลอดไป

หรือในบางกรณีที่ต้องการให้บุคคลหรือหมู่คณะได้ฝึกฝนและหาประสบการณ์ ก็จำเป็นต้องใช้ **อุเบกขา** ทั้งนี้เพื่อให้บุคคลหรือหมู่คณะได้เรียนรู้และฝึกฝนด้วยตนเองอย่างแท้จริง

หรือในกรณีที่ยังไม่สามารถหาวิธีที่เหมาะสมที่จะนำไปใช้หรือจัดการกับเรื่องราวที่เกิดขึ้นได้ ก็จำเป็นต้องใช้ **อุเบกขา** ซึ่งในที่นี้คือคอยดูหรือคอยหาข้อมูลให้เพียงพอเสียก่อน และในที่สุดหากไม่สามารถทำอะไรได้จริง ๆ ก็ให้ใช้ **อุเบกขา** คือการวางเฉยต่อเรื่องนั้น ๆ เพื่อรักษาจิตไม่ให้ถูกกระทบและทำให้เกิดความเดือดร้อนหรือวุ่นวายใจ

● อุเบกขาสัมโพชฌงค์

สำหรับอุเบกขาสัมโพชฌงค์ เป็นอุเบกขาที่อยู่ในหมวดธรรมคือโพชฌงค์ 7 ซึ่งเป็นหลักธรรมเพื่อการตรัสรู้ การจะเข้าใจในอุเบกขาสัมโพชฌงค์ จำเป็นต้องรู้จักกระบวนการทำงานของโพชฌงค์ ทั้ง 7 ก่อน

หลักธรรมโพชฌงค์ 7 ที่ทำหน้าที่ต่อเนื่องกันเป็นกระบวนการธรรมมี 7 ข้อ คือ สติสัมโพชฌงค์ ฌัมมวิจยสัมโพชฌงค์ วิริยสัมโพชฌงค์ ปิติสัมโพชฌงค์ ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ สมาธิสัมโพชฌงค์ อุเบกขาสัมโพชฌงค์

การทำงานของโพชฌงค์ 7 ซึ่งมีจุดมุ่งหมายคือการตรัสรู้หรือรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งที่ประสงค์นั้น เริ่มต้นที่สติสัมโพชฌงค์ก่อน กล่าวคือ สติจะเสาะหาในส่วนที่เป็นผล ว่าอะไรคือปัญหาหรือประเด็นที่ต้องการค้นหาความจริง จากนั้น ฌัมมวิจยสัมโพชฌงค์จะทำหน้าที่สืบค้นหาสาเหตุหรือที่มาที่ไปของปัญหา ซึ่งในระหว่างนี้จะต้องมีวิริยสัมโพชฌงค์ มาทำหน้าที่รักษาหรือประคับประคองการทำงานที่ของสติสัมโพชฌงค์ และ ฌัมมวิจยสัมโพชฌงค์ให้มีความต่อเนื่อง ไม่ให้ขาดตอน และหากประสบความสำเร็จในการค้นหาจนรู้แจ้งเห็นจริงในประเด็นปัญหาที่หยิบยกมาเพื่อพิจารณาเมื่อใด จะมีปิติสัมโพชฌงค์ คือความอิ่มใจเกิดขึ้น ซึ่งเป็นเครื่องหมายบอกถึงการประสบความสำเร็จ ต่อจากนั้นทั้งกายและจิตจะสงบระงับผ่อนคลายเป็นปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ จิตในขณะนี้จะมีความแน่วแน่และตั้งมั่นเป็นอย่างยิ่งเป็นสมาธิสัมโพชฌงค์ และถึงที่สุดคือมีใจวางเฉยเป็นอุเบกขาสัมโพชฌงค์ กล่าวคือบุคคลจะไม่ถูกกระทบหรือรบกวนใดๆ จากปัญหานี้ต่อไป

ในกรณีที่โพชฌงค์ทำงานไม่สำเร็จ กล่าวคือไม่มาถึงปิติสัม-

โพชฌงค์และหากเวลาไม่อำนวย ก็อาจจำเป็นต้องหยุดการเจริญโพชฌงค์7ไว้ชั่วคราวก่อน โดยอาศัยอุเบกขาสัมโพชฌงค์ ซึ่งในที่นี้คือการวางเฉยไว้ชั่วคราว ทั้งนี้เพราะหากไม่วางเฉยไว้ก่อน เรื่องราวของปัญหาอาจวนเวียนรบกวนจิตใจให้กังวลและวุ่นวายจนไม่เป็นอันทำอะไรได้

◎ สติ

สติ เป็นอีกคำหนึ่งที่มีความหมายกว้างขวาง เป็นเครื่องมือสำคัญที่ขาดไม่ได้ และจำเป็นต้องใช้ในทุกเรื่องทุกขั้นตอนในการดำรงอยู่ของชีวิต เพื่อให้ชีวิตดำเนินไปด้วยความราบรื่น ปลอดภัย และสามารถพัฒนาไปจนถึงเป้าหมายสูงสุด สมดังพุทธศาสนสุภาษิตที่ว่า **สติสพฺพตฺถ ปตฺถิยา** ซึ่งแปลว่า “สติจำเป็นปรารถนาในที่ทั้งปวง”

หลักธรรมในพระพุทธศาสนามีคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับ “สติ” อยู่หลายคำ เช่น **สติ สัมมาสติ สติปัญญา 4 สติสัมโพชฌงค์ สตินทรีย์** และ**สติพละ** แต่ละคำมีความหมายกว้างแคบและจุดเน้นที่แตกต่างกัน การทำความเข้าใจให้ชัดเจนถึงความหมายต่าง ๆ จะช่วยทำให้การศึกษาและปฏิบัติในเรื่องสติ ได้รับประโยชน์และทำให้บังเกิดผลที่ครอบคลุมตรงตามวัตถุประสงค์ที่แท้จริงอีกด้วย

ความหมายของ สติ ตามหลักพระพุทธศาสนาที่ใช้มากที่สุดคือ**ความระลึกได้**มีความหมายว่า**ความสามารถในการระลึกต่ออารมณ์หรือสิ่งที่รับรู้ได้อย่างถูกต้อง โดยเฉพาะระลึกได้ว่าอะไรเป็นอะไร**

ประเด็นที่ว่า **ระลึกได้ว่าอะไรเป็นอะไร** นี้เป็น**ความหมายหลักและสำคัญที่สุดของสติ** กล่าวคือ สามารถระลึกได้ ว่าอารมณ์ที่ระลึกอยู่นั้นคืออะไร? เป็นคุณและประโยชน์ หรือ เป็นโทษและก่อให้เกิดปัญหาความเดือดร้อน เพื่อจะได้ทำหน้าที่และจัดการแก้อารมณ์

นั้น ๆ ได้อย่างถูกต้อง สมดังพระพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ในพระไตรปิฎก เล่มที่ 18 ข้อที่ 342 โดยเปรียบเทียบ **สติ เป็นเสมือนนายประตูเมืองผู้ฉลาด เจียบแหลม มีปัญญา คอยห้ามคนที่ตนไม่รู้จัก อนุญาตให้คนที่ตนรู้จัก เข้าไปในเมืองนั้น**

จากอุปมาข้างต้น ได้ช่วยทำให้รู้จักสติและบทบาทหน้าที่ของ สติดียิ่งขึ้น ด้วยการนึกถึงบ้านที่มีและไม่มีคนคอยเฝ้าอยู่ที่ประตูว่าจะ ช่วยอำนวยความสะดวกแก่บ้านต่างกันอย่างไร การมีสติคอยเฝ้า อยู่ที่ประตูทางเข้าที่คอยรับรู้อารมณ์ต่างๆ คือที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ และที่ประตูทางออก คือกาย วาจา และใจ จะช่วยทำให้เกิดความปลอดภัย แก่ชีวิตอย่างไร

● สัมมาสติ

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนานอกจากใช้คำว่า “สติ” แล้วยังมีคำว่า **สัมมาสติ** อีกคำหนึ่ง

คำ **สัมมาสติ** ที่ใช้นี้ ก็เพื่อให้เห็นความแตกต่างกับคำ **สติ (เฉย ๆ)** ชัดเจนยิ่งขึ้น กล่าวคือ **สัมมาสติ** มีความมุ่งหมายให้เป็น **สติ ที่จะนำไปสู่ความดับทุกข์ดับกิเลสโดยเฉพา** เป็นสติที่ไม่ประกอบ ด้วยความรู้สึกยินดีหรือยินร้าย และไม่เนื่องด้วยความรู้สึกที่เป็นตัวตน ส่วน **สติ (เฉย ๆ)** มีความมุ่งหมายให้ได้รับสิ่งที่ดีที่เป็นคุณเป็นประโยชน์ แก่ชีวิตเป็นสำคัญ เป็นสติที่ยังประกอบอยู่ด้วยความรู้สึกยินดีหรือยินร้าย และเนื่องอยู่กับความรู้สึกที่เป็นตัวตนได้ สมดังพระพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ในพระไตรปิฎก เล่มที่ 10 ข้อที่ 299 ว่า

“สัมมาสติ เป็นไฉน ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณาเห็นกาย ในกายอยู่ (เวทนา, จิต และธรรม) มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ

กำจัดอกุศล (ความโลภหรือความยินดี) และโทมนัส (ความทุกข์ใจหรือความยินร้าย) ในโลกเสียได้ อันนี้เรียกว่า สัมมาสติ ฯ”

● สติปัฏฐาน 4 (ในมหาสติปัฏฐานสูตร)

หลักธรรมในพระพุทธศาสนา มีศัพท์ธรรมะซึ่งมีนัยใกล้เคียงกันมาก แต่ไม่เท่ากันเสียทีเดียว คือคำว่า **สัมมาสติ** และ **สติปัฏฐาน 4** ซึ่งสอนให้มีสติตามพิจารณา กาย เวทนา จิต ธรรม เช่นเดียวกัน แต่ในกรณีของสติปัฏฐาน 4 มีการสอนวิธีปฏิบัติในกาย เวทนา จิต ธรรม ในแต่ละฐานที่ละเอียดลงไปด้วย เช่น พิจารณากาย 6 หมวด, เวทนา 9 ประเภท, จิต 16 ประเภท และธรรม 5 หมวด

ความแตกต่างที่สำคัญระหว่าง **สัมมาสติ** และ **สติปัฏฐาน 4** สามารถสรุปเป็นประเด็นได้ดังนี้

* **สัมมาสติ** เป็นธรรมข้อย่อยข้อหนึ่ง อยู่ในหมวดธรรมคือ อริยมรรคมีองค์ 8 ซึ่งจัดเป็นโพธิปักขิยธรรม หรือธรรมที่เป็นฝักฝ่ายแห่งการตรัสรู้หมวดหนึ่ง ; ส่วน **สติปัฏฐาน 4** จัดเป็นหมวดธรรมหมวดหนึ่งที่เป็นโพธิปักขิยธรรมเลยทีเดียว

* **สัมมาสติ** ถูกจัดให้อยู่ใน สมาธิขั้นต้น ; ส่วน **สติปัฏฐาน 4** หากจะจัดควรอยู่ในสมาธิขั้นต้นและปัญญาขั้นต้น

* เนื่องจาก **สัมมาสติ** เป็นองค์ประกอบหนึ่งในอริยมรรคมีองค์ 8 ซึ่งมีรายละเอียดของการปฏิบัติอยู่ในองค์มรรคข้ออื่น ๆ อย่างพร้อมมูลแล้ว ในกรณี **สัมมาสติ** จึงเน้นในเรื่องคุณภาพของสติก็เพียงพอ โดยไม่จำเป็นต้องแจกแจงการปฏิบัติในแต่ละหัวข้อของกาย เวทนา จิต ธรรม โดยละเอียดดังเช่นในกรณีของ **สติปัฏฐาน 4**

* ในกรณีสัสมาสติเพียงอย่างเดียว ไม่สามารถทำให้บรรลุเป็นพระอรหันต์ในระดัต่าง ๆ ได้ ต้องรวมกับองค์มรรคข้ออื่น ๆ ให้ครบถ้วน จึงจะนำไปสู่การบรรลุธรรมได้ ; ส่วนในกรณีของสติปัฏฐาน 4 มีการให้หลักประกันหรือพยากรณ์ผลการปฏิบัติไว้ด้วยว่า หากปฏิบัติได้ถูกต้อง อย่างช้า 7 ปี อย่างกลาง 7 เดือน และอย่างเร็ว 7 วัน ผู้ปฏิบัติจะบรรลุเป็นพระอรหันต์ หรืออย่างต่ำบรรลุเป็นพระอนาคามี

● สติสัมโพชฌงค์

สติสัมโพชฌงค์ จัดอยู่ในหมวดธรรม คือ “โพชฌงค์ 7” ซึ่งเป็นองค์แห่งการตรัสรู้ (โปรดดูรายละเอียดที่ได้อธิบายไว้ในหน้า 35)

สติสัมโพชฌงค์ ที่แตกต่างจากสัสมาสติ และสติปัฏฐาน 4 คือเป็นสติที่ทำหน้าที่เพื่อให้เกิดปัญญา หรือความรู้แจ้ง หรือการตรัสรู้ โดยเฉพาะ การจะทำให้เกิดปัญญารู้แจ้งในเรื่องใด สติสัมโพชฌงค์ จะทำหน้าที่ก่อนในการค้นหาหรือจับประเด็นของปัญหาให้ได้เสียก่อน จากนั้นอัมมวิจยสัมโพชฌงค์จะทำหน้าที่ต่อเพื่อสืบค้นหาสาเหตุหรือที่มาที่ไปของปัญหานั้น ๆ ต่อจากนั้นโพชฌงค์ข้ออื่น ๆ จะทำหน้าที่ร่วมกันไปตามลำดับ จนในที่สุดจะเกิดปัญญารู้แจ้งเห็นจริงในเรื่องที่สติสัมโพชฌงค์หยิบยกขึ้นมาพิจารณา

● สตินทรีย์ และ สติพละ

ในเรื่อง “สติ” ยังมีคำศัพท์อีก 2 คำที่ควรทำความเข้าใจ คือ **สตินทรีย์** ซึ่งมีความหมายว่า **สติที่เป็นใหญ่** และ **สติพละ** ซึ่งมีความหมายว่า **สติที่เป็นพลัง**

หลักการในพระพุทธศาสนา ข้อธรรมต่าง ๆ ที่แสดง หากจะ

สามารถนำมาใช้งานให้ได้ผลจริง จะต้องบ่มให้มีความเป็นใหญ่ ให้เติบโตใหญ่ในระดับหนึ่งเสียก่อน จึงจะมีพลังมากพอที่จะนำไปใช้งานในเรื่องนี้มีอุปมาเปรียบได้กับการเลี้ยงแมวเพื่อจับหนู หากแมวยังตัวเล็กหรือเป็นลูกแมวอยู่ก็ไม่สามารถจับหนูได้ จำเป็นต้องเลี้ยงให้ตัวใหญ่ขึ้นก่อน จึงจะมีความสามารถที่จะจับหนูได้ ในกรณีของสติหรือข้อธรรมอื่น ๆ ก็เช่นกัน พระพุทธเจ้าทรงสอนให้มี ภาวิตา พหุสิกตา คือทำให้มาก ๆ ฝึกฝนอบรมให้มาก ๆ ทำให้ต่อเนื่อง จึงจะทำให้สติหรือข้อธรรมนั้น ๆ แก่กล้า เติบโต เป็น **อินทรีย์** คือมีความเป็นใหญ่ในการทำหน้าที่ จึงจะเป็น **ผละ** คือมีพลังที่จะไปกระทำต่อสิ่งต่าง ๆ ให้บรรลุผลและประสบความสำเร็จได้ในที่สุด

◎ ทุกข์

หลักธรรมในพระพุทธศาสนา แสดงเรื่องทุกข์ ว่ามี 3 ประเภทใหญ่ ๆ คือ **ทุกข์ในอริยสัจ**, **ทุกข์ในเวทนา** และ **ทุกข์ในไตรลักษณ์** ซึ่งทุกข์ทั้ง 3 ประเภทนี้มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด และนับเป็นเรื่องใหญ่ที่สุดในพระพุทธศาสนาเลยทีเดียว

ความสำคัญยิ่งของทุกข์ในอริยสัจ พิจารณาได้จากที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในพระไตรปิฎก เล่มที่ 24 ข้อ 76 ว่า การบังเกิดของพระพุทธเจ้าตลอดจนถึงพระธรรมวินัยที่ตรัสสอน ที่มีความหมาย มีความจำเป็น และมีความรุ่งเรืองในโลก ก็เพราะมีทุกข์ในอริยสัจปรากฏอยู่ในธรรมชาติ การบังเกิดของพระพุทธเจ้ารวมทั้งพระธรรมวินัยที่ตรัสสอน อันที่จริงก็เพื่อนำบุคคลไปสู่ความหลุดพ้นจากทุกข์ในอริยสัจนั่นเอง

สำหรับ **ความสำคัญของทุกข์ในเวทนา** พิจารณาได้จากพระไตรปิฎก เล่มที่ 20 ข้อที่ 501 ที่ตรัสไว้ว่า

“เราบัญญัติว่า นี่ทุกข์ นี่เหตุให้เกิดทุกข์ นี่ความดับทุกข์ นี่ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ แก่บุคคลผู้เสวยเวทนาอยู่”

หมายความว่าหากไม่มี **เวทนา** ปราภฏในธรรมชาติของชีวิต กล่าวคือบุคคลไม่ว่าจะทำ พูด คิด หรือถูกกระทำใด ๆ ก็ตามแล้ว ไม่มีสิ่งที่เรียกว่าทุกข์ในเวทนา หรือความรู้สึกที่เป็นทุกข์ ทั้งที่เป็นทุกข์ทางกายหรือทางใจใด ๆ เกิดขึ้น เรื่องอริยสัจที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ก็ไม่มี ความหมายเช่นกัน แต่เนื่องจากทุก ๆ การกระทำ คำพูด การนึกคิด ล้วนมีผลเป็นเวทนาหรือความรู้สึกเกิดขึ้นตามมา พระธรรมที่พระพุทธเจ้า ตรัสสอน จึงมุ่งที่จะทำให้ไม่เกิดผล เป็นความทุกข์ในเวทนา โดยเฉพาะที่เป็นทุกข์เวทนาทางใจ

สุดท้ายคือ **ความสำคัญของทุกข์ในไตรลักษณ์** ซึ่งเป็นกฎธรรมชาติข้อ 1 ใน 3 ของไตรลักษณ์ที่ควบคุมความเป็นไปของสิ่งต่าง ๆ ที่มีปัจจัยปรุงแต่งกล่าวคือ **อนิจจัง** (ความเปลี่ยนแปลง) **ทุกขัง** (ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้) และ**อนัตตา** (ไม่ใช่ตัวตน ไม่อยู่ในอำนาจการบังคับของใคร ๆ) เป็นกฎธรรมชาติที่ต้องเรียนรู้และเข้าถึง เพื่อใช้เป็นเครื่องมือสำหรับการดับทุกข์ในอริยสัจโดยเฉพาะ

เพื่อความเข้าใจความทุกข์ในประเภทต่างๆ ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น จึงขอนำมาอธิบายโดยสรุปอีกครั้งหนึ่ง ดังนี้

● ทุกข์ในอริยสัจ

เป็นทุกข์ที่เกิดขึ้นจากอุปาทานหรือความยึดมั่นถือมั่นในขั้น 5 โดยสรุป คือยึดมั่นต้องการให้ไม่เปลี่ยนแปลง (**นิจจัง**) ให้คงอยู่ในสภาพเดิม (**สุขัง**) และอยู่ในอำนาจการบังคับของตน (**อัตตา**) **ทุกข์ในอริยสัจ** จึงเป็นทุกข์ที่เกิดจากความขัดแย้งของความยึดมั่นถือมั่น กับความเป็น

จริงของธรรมชาติที่ว่าสิ่งต่าง ๆ ที่มีปัจจัยปรุงแต่งดำรงอยู่ในสภาพที่เปลี่ยนแปลง (อนิจจัง) ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ (ทุกขัง) และไม่อยู่ในอำนาจการบังคับของตน (อนัตตา) จึงเป็นทุกข์ทางใจที่สามารถดับให้หมดสิ้นได้ ด้วยการดับอุปาทานให้หมดสิ้น

● ทุกข์ในเวทนา

เป็นทุกข์ที่เกิดขึ้นจากการกระทบกันของอายตนะภายใน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ประสาท และใจ กับอายตนะภายนอก คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสต่างทางกาย และสิ่งที่รู้ทางใจ หรือกล่าวได้ว่าเป็นรสชาติที่เกิดขึ้นจากการสัมผัสรับรู้ต่อสิ่งต่าง ๆ ในกรณีของทุกข์เวทนานั้น บุคคลสามารถดับได้อย่างเด็ดขาดเฉพาะทุกข์เวทนาทางใจเท่านั้น ไม่สามารถดับทุกข์เวทนาทางกายให้เด็ดขาดได้เลย

● ทุกข์ในไตรลักษณ์

เป็นสามัญญลักษณะประการหนึ่งในสามของสิ่งที่เป็นสังขาร-ธรรมหรือสิ่งที่มีปัจจัยปรุงแต่ง เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า **ทุกขัง** หมายถึงสภาพที่ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ เป็นทุกข์ที่บุคคลต้องรู้จักและเข้าถึง เพื่อใช้เป็นเครื่องมือนำไปดับทุกข์ในอริยสัจโดยเฉพาะ

ความสัมพันธ์ของทุกข์ทั้ง 3 ประเภท คือ เพราะไม่รู้ความจริงว่าสิ่งต่าง ๆ ล้วนตกอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา จึงไปหลงและยึดมั่นในเวทนาที่เกิดขึ้นจากการสัมผัสรับรู้ต่อสิ่งต่าง ๆ โดยอยากให้เวทนาทั้งหลายเป็นไปดั่งใจ คือต้องการให้เป็น นิจจัง สุขัง อัตตา จึงทำให้เกิดทุกข์ในอริยสัจขึ้น

4. ให้ความหมายที่คลาดเคลื่อน ไม่ตรงจุด หรือไม่ครบถ้วน

ปัญหาเรื่องศัพท์ธรรมะในประเด็นสุดท้าย คือการให้ความหมายที่คลาดเคลื่อน ไม่ตรงจุด หรือไม่ครบถ้วน จึงทำให้ไม่ได้รับประโยชน์อย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย หรือไม่ทำให้บังเกิดผลลัพธ์อย่างที่ควรจะเป็น ศัพท์ธรรมะในกลุ่มนี้ เช่น

- โลก / ธรรม และ โลกียะ / โลกุตตระ
- ปฏิบัติธรรม
- ศील
- สมาธิ
- ปัญญา

◎ โลก / ธรรม และ โลกียะ / โลกุตตระ

ประเด็น **โลก / ธรรม** เป็นปัญหาความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนอย่างกว้างขวางประเด็นหนึ่ง ไม่เฉพาะกับบุคคลทั่วไปเท่านั้น แม้แต่ในแวดวงพุทธบริษัทเอง ก็ยังมีความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนไม่น้อย

ประเด็นความเข้าใจคลาดเคลื่อนที่สำคัญ คือ การแยกโลก และธรรมออกจากกันโดยเด็ดขาด โดยมองว่าโลกเป็นอย่างหนึ่ง และธรรมเป็นอีกอย่างหนึ่ง ที่แตกต่างกัน และไม่เกี่ยวข้องกัน

ความเข้าใจดังว่านี้ จึงเป็นสาเหตุสำคัญทำให้บุคคลผู้ที่ชอบทางโลก ก็จะไม่สนใจหรือมาศึกษาและปฏิบัติในเรื่องที่เห็นว่าเป็นธรรม และยังอาจรู้สึกเลยเถิดไปว่าหากมาสนใจในทางธรรมมากเกินไป จะทำให้ขาดความกระตือรือร้นในการทำมาหากิน ทำให้ตามเล่ห์เหลี่ยมของบุคคลที่อยู่ในทางโลกไม่ทัน และทำให้ถูกเอาเปรียบได้ง่าย เป็นต้น

ส่วนบุคคลผู้ที่ชอบในทางธรรม ก็อาจปลื้มใจไม่สนใจกับงาน หรือเรื่องราวที่เห็นว่าเป็นทางโลก หรือหากไม่สามารถปลื้มใจไปได้เพราะ มุ่งงานรัดตัว ก็จะมีรู้สึกโหยหา หรือพรั่นพรึงว่าไม่มีเวลาที่จะปฏิบัติธรรม

คำสอนในพระพุทธศาสนาไม่ได้แยกโลกและธรรมในลักษณะ ที่ว่า แต่มองว่าทุกสิ่งทุกอย่างเป็นเรื่องของธรรมไปหมด หากจะนำโลก มาเกี่ยวข้องกับ ก็สามารถจำแนกธรรมของพระพุทธเจ้าเป็น **ธรรมที่เป็นไปตามวิสัยโลก (โลกียะ)** สำหรับผู้ที่ต้องการได้รับสิ่งดี ๆ ที่น่าปรารถนา ที่น่าพอใจ ซึ่งประมวลแล้ว คือ โลกธรรมฝ่ายเจริญ (ลาภ ยศ สุข สรรเสริญ) ธรรมในระดับนี้ อาทิ อบายมุข 6 สมรวาสธรรม 4 สังคหวัตถุ 4 พรหมวิหาร 4 อิทธิบาท 4 และทศ 6 จิตของบุคคลที่อยู่ในธรรมระดับนี้ จึงขึ้น ๆ ลง ๆ ไปตามโลกธรรมที่ได้รับ และอีกระดับคือ **ธรรมที่เหนือวิสัยโลก (โลกุตตระ)** สำหรับผู้ที่ไม่ได้ต้องการสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เป็น โลกธรรม แต่ต้องการรู้เท่าทันความจริงของสิ่งที่รับรู้ เพื่อให้จิตสามารถ อยู่เหนืออิทธิพลของสิ่งที่รับรู้ นั้น ไม่ให้ร้อยรัดเสียดแทง หรือทำให้เกิด ปัญหาหรือทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งในพระพุทธศาสนาเรียกว่า “วิมุตติ” ธรรมะในระดับนี้ เช่น อริยสัจ 4 สติปัฏฐาน 4

ดังนั้น ไม่ว่าจะบุคคลจะมีความต้องการในเรื่องที่เป็นวิสัยโลก หรือเหนือวิสัยโลก ก็ย่อมจะต้องรู้และปฏิบัติธรรมให้ตรงกับเรื่องและ ระดับที่ต้องการ ก็จะทำให้ได้รับผลอย่างทีบุคคลต้องการ

เรื่อง **โลกียะ** และ **โลกุตตระ** อาจสามารถอธิบายแบบประยุกต์ ให้เข้าใจง่ายขึ้น โดยพิจารณาจากท่าทีของจิตที่รับรู้ต่อสิ่งต่าง ๆ เป็น สำคัญ กล่าวคือ หากรับรู้แล้ว จิตอยู่ใต้อิทธิพลครอบงำของสิ่งที่รับรู้ จัดเป็น **ท่าทีแบบโลกียะ** แต่หากรับรู้แล้ว จิตอยู่เหนืออิทธิพลครอบงำ ของสิ่งที่รับรู้ จัดเป็น **ท่าทีแบบโลกุตตระ**

นอกจากนั้น เรื่องของโลกียะและโลกุตตระอันที่จริงยังอยู่ในเรื่องเดียวกันหรือที่เดียวกันอีกด้วย ขึ้นอยู่กับท่าทีของจิตที่มีต่อเรื่องนั้นว่าเป็นอย่างไร ยกตัวอย่างการกินอาหาร หากกินด้วยท่าทีที่ต้องการความเอร็ดอร่อย หรือความสนุกสนานจากอาหาร จัดเป็นการกินแบบโลกียะ จิตจะขึ้น ๆ ลง ๆ ไปตามรสชาติและความสนุกสนานที่เกิดขึ้นจากการกิน

แต่หากจิตมีท่าทีในการกินด้วยความเข้าใจถึงความจริงหรือคุณค่า ความหมายที่แท้จริงของอาหารนั้น ว่าเป็นสิ่งหล่อเลี้ยงและค้ำจุนชีวิต ผ่ายกายให้แข็งแรงและสามารถทำหน้าที่ได้เป็นปกติ จัดเป็นการกินแบบโลกุตตระ จิตจะอยู่เหนืออิทธิพลของการกินอาหารนั้น จิตจะไม่ขึ้น ๆ ลง ๆ ไปตามอาหาร หรือถูกบีบคั้นด้วยเรื่องของอาหารในทางใดทางหนึ่ง เพราะเข้าใจถูกต้องว่าอาหารทุกชนิดทุกประเภทล้วนมีคุณค่าและความหมาย เป็นอย่างเดียวกันหมด กล่าวคือ เป็นสิ่งที่กินเพื่อหล่อเลี้ยงค้ำจุนชีวิต ผ่ายกายให้ดำรงอยู่ได้ ให้เป็นปกติ แข็งแรง ไม่เจ็บป่วย หรือพิกลพิการ ซึ่งอาหารทุกชนิดโดยเนื้อแท้แล้ว มีคุณค่าและความหมายเช่นนี้ทั้งนั้น

ประเด็นของท่าทีของจิตแบบโลกียะ และแบบโลกุตตระ อันที่จริงอยู่ในคำสอนเรื่องอริยสัจ 4 นั้นเอง กล่าวคือ จิตที่เกี่ยวข้องกับสิ่งต่าง ๆ โดยมีตัณหาหรือความทะยานอยากเป็นตัวนำ หรือเพื่อตอบสนองต่อความอยาก เป็นท่าทีแบบโลกียะ ทำให้ชีวิตเวียนว่ายอยู่ในกองทุกข์ แต่หากนำมรรคมีองค์ 8 หรือความถูกต้องเป็นตัวนำ เป็นท่าทีแบบโลกุตตระ จะนำชีวิตไปสู่นิโรธคือความพ้นจากความทุกข์ไปตามลำดับ

◎ ปฏิบัติธรรม

คำ **ปฏิบัติธรรม** เป็นคำอีกคำหนึ่งที่มีคนเข้าใจคลาดเคลื่อน และถูกให้ความหมายจำเพาะเกินไป จนทำให้ไม่ได้รับประโยชน์หรือ

ได้รับประโยชน์จากการปฏิบัติธรรมน้อยเกินไป เช่น เข้าใจว่าการอ่านหนังสือหรือการฟังธรรม เป็นเรื่องของปริยัติ ยังไม่ได้ปฏิบัติ, การพูดหรือสนทนากัน ไม่ใช่การปฏิบัติ, การทำงานอยู่ที่บ้านหรือที่ทำงาน ยังไม่ได้ปฏิบัติ นอกจากนั้นยังมักเข้าใจผิดไปว่าการปฏิบัติธรรม คือการเดินจงกรม เจริญสติ สมาธิ และวิปัสสนา เท่านั้น จึงทำให้ได้ยินเสียงบ่นจากผู้ที่มีความเข้าใจเช่นนี้ว่า ไม่มีเวลาที่จะปฏิบัติธรรม หรือไม่ค่อยมีโอกาสจะปฏิบัติธรรมเท่าใด

ในที่นี้ขอเสนอให้พิจารณามรรคมีองค์ 8 ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติเพื่อความดับทุกข์ในอริยสัจ 4 ที่พระพุทธเจ้าตรัสสอน จะทำให้เห็นความหมายของการปฏิบัติธรรมชัดเจนขึ้นว่ามีการปฏิบัติใน 8 เรื่องหรือ 8 ด้านด้วยกัน ซึ่งอันที่จริงครอบคลุมการกระทำในทุก ๆ ด้านของชีวิตที่จะต้องได้รับการปรับปรุงและปฏิบัติให้ถูกต้อง กล่าวคือ

1. **ปฏิบัติในเรื่องความเห็น** ซึ่งเกิดจากการฟัง - อ่าน - สังเกต เป็นสำคัญเพื่อเสริมสร้างให้มีความเห็นที่ถูกต้อง ในเรื่องอริยสัจ 4 (สัมมาทิฐิ)

2. **ปฏิบัติในเรื่องความคิดความต้องการ** เพื่อเสริมสร้างให้มีความคิดความต้องการที่ถูกต้อง (สัมมาสังกัปปะ) คือ คิดที่จะออกจากความหลงใหลในกาม ในพยาบาท หรือที่เข้าใจได้ง่าย ๆ คือ ไม่หลงรัก และหลงชัง ในสิ่งใด ๆ ตลอดจนไม่มีความคิดที่จะเบียดเบียนทำให้เกิดความเดือดร้อนทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น

3. **ปฏิบัติในเรื่องการพูด** เพื่อเสริมสร้างให้มีการพูดที่ถูกต้อง (สัมมาวาจา) คือ ไม่พูดเท็จ ไม่พูดคำหยาบ (คือคำพูดที่ต้องการทำให้ผู้ฟังเกิดความรู้สึกเจ็บปวด) ไม่พูดส่อเสียด (คือพูดยุแหย่ให้แตกความสามัคคี) และไม่พูดเพ้อเจ้อ (คือคำพูดที่เหลวไหล ไม่รู้กาลเทศะ)

4. **ปฏิบัติในเรื่องการกระทำทางกาย** เพื่อเสริมสร้างให้มีการกระทำทางกายที่ถูกต้อง (**สัมมากัมมันตะ**) คือ เว้นจากการใช้กายไปทำประทุษร้ายในเรื่องของชีวิต ในเรื่องของทรัพย์สิน และในเรื่องที่เป็นของรักของหวงของผู้อื่น

5. **ปฏิบัติในเรื่องการเลี้ยงชีพ** เพื่อเสริมสร้างให้มีการเลี้ยงชีพที่ถูกต้อง (**สัมมาอาชีวะ**) คือการเลี้ยงชีพที่เว้นจากการหลอกลวงต่าง ๆ ตลอดจนประกอบอาชีพที่ไม่เป็นโทษ 5 อย่าง ตามที่พระพุทธเจ้าตรัสห้ามไว้ คือ คำอาวุธ คำมนุษย์ คำสัตว์สำหรับฆ่าเป็นอาหาร คำของมีนเมา คำยาพิษ

6. **ปฏิบัติในเรื่องความเพียร** เพื่อเสริมสร้างให้มีการความเพียรที่ถูกต้อง (**สัมมาวายามะ**) คือ เพียรระวังไม่ให้เกิดบาปอกุศลที่ยังไม่เกิด มิให้เกิดขึ้น เพียรละบาปอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว เพียรเจริญกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ให้เกิดมีขึ้น และเพียรรักษากุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ให้เจริญยิ่งขึ้นจนไพบูลย์

7. **ปฏิบัติในเรื่องการระลึกล่อสิ่งต่าง ๆ** เพื่อเสริมสร้างให้มีการระลึกล่อที่ถูกต้อง (**สัมมาสติ**) คือ ระลึกล่อในกาย เวทนา จิต ธรรม หรือระลึกล่อสิ่งต่าง ๆ อย่างถูกต้อง ด้วยจิตที่ปราศจากความยินดีหรือยินร้าย ให้เป็นเพียงเครื่องระลึกล่อ โดยไม่ยึดมั่นถือมั่น

8. **ปฏิบัติในเรื่องความตั้งมั่นของจิต** เพื่อเสริมสร้างให้มีคุณภาพของจิตที่ถูกต้อง (**สัมมาสมาธิ**) คือฝึกจิตจนบรรลุสมาธิในระดับรูปฌานที่ 1 ถึง 4

นอกจากนั้นยังจะต้องปฏิบัติให้ได้คุณภาพที่บริบูรณ์ไปตามลำดับ และให้ครบถ้วนทั้ง 8 ข้อ อย่างที่เรียกว่า “มรรคสมังคี” จึงจะทำให้บังเกิดผลและบรรลุผลเข้าถึงจุดหมายคือความพ้นทุกข์ได้ในที่สุด

◎ ศิล

ศิล เป็นศัพท์ธรรมะอีกคำหนึ่งที่ยังมีความเข้าใจคลาดเคลื่อน โดยเฉพาะในประเด็นวิธีปฏิบัติเพื่อให้เกิดศิล ทั้งนี้เนื่องจากการให้ความหมายของศิลที่ว่า เป็น **ข้อห้าม** หรือ **ข้องดเว้น การกระทำทางกาย และวาจา** ในขั้นพื้นฐานมี 5 ประการ ตามที่ทราบกันดีอยู่แล้วในศิล 5

การที่ศิลมีความหมายว่าเป็น “ข้อห้าม” หรือ “ข้องดเว้น” จึงทำให้ผู้คนส่วนใหญ่ปฏิบัติศิล ด้วยการนำเอาข้อห้ามหรือข้องดเว้นนั้น มาตั้งไว้ในใจ แล้วคอยระมัดระวังควบคุมตนไม่ให้มีการกระทำทางกาย และวาจา ล่วงละเมิดต่อข้อห้ามหรือข้องดเว้นเหล่านั้น โดยมีเบื้องหลังของการปฏิบัติเนื่องมาจากความกลัวในบทลงโทษที่บัญญัติไว้เป็นสำคัญ ซึ่งวิธีปฏิบัติศิลตามทีกล่าวนี้ ก็นับเป็นวิธีปฏิบัติที่ถูกต้องเหมือนกัน ในแง่ที่ป้องกันไม่ให้เกิดการกระทบกระทั่ง หรือไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อน ในการอยู่ร่วมกันของสังคม แต่จะไม่ให้ผลที่นำไปสู่ความดับทุกข์ดับกิเลส เพราะไม่ได้ปฏิบัติให้ถูกต้องตามนัยของศิลที่เป็นองค์ประกอบ ในมรรคมีองค์ 8

ศิลที่เป็นองค์ประกอบในมรรคมีองค์ 8 เป็นศิลที่มีสัมมาทิฐิเป็นสมุฏฐาน ดังนั้นการจะปฏิบัติศิลตามนัยนี้ จึงต้องแสวงหาสัมมาทิฐิหรือความรู้ในคุณค่าความหมายที่ถูกต้องของเรื่องนั้นๆ หรือสิ่งนั้นๆ ก่อน แล้วจึงใช้กายและวาจาเข้าไปทำหน้าที่หรือเกี่ยวข้องให้ถูกต้องตามสัมมาทิฐินั้น ๆ ก็จะไม่ก่อให้เกิดการกระทำที่เป็นข้อห้ามหรือข้องดเว้นนั่นเอง โดยที่ไม่ต้องคอยระมัดระวังหรือคอยควบคุมตนเองแต่ประการใด และไม่ได้ปฏิบัติเนื่องมาจากกลัวการถูกลงโทษ แต่ปฏิบัติเนื่องจากเห็นว่าเป็นสิ่งถูกต้องและดีงามที่พึงกระทำ

จากวิธีปฏิบัติศิลใน 2 แบบทีกล่าวข้างต้น จึงอาจจำแนกศิล

ได้เป็น 2 แบบตามวิธีปฏิบัติที่แตกต่างกัน คือ **ศีลที่เป็นธรรม** ซึ่งเกิดจากการปฏิบัติโดยมีสัมมาทิฐิเป็นต้นนำ และ **ศีลที่เป็นวินัย** ซึ่งเกิดจากการนำเอาข้อห้ามหรือข้อบังคับมาตั้งไว้ในใจ แล้วคอยระมัดระวังควบคุมการกระทำ ไม่ให้เกิดการล่วงละเมิด โดยมีความเกรงกลัวต่อบทลงโทษเป็นเบื้องหลังสำคัญ

เพื่อความเข้าใจที่ชัดเจนยิ่งขึ้น ขอให้ดูตัวอย่างในเรื่องกฎหมาย ซึ่งมีเนื้อหาส่วนใหญ่เป็นข้อห้ามหรือข้อบังคับที่มีบทลงโทษ เพื่อไม่ให้บุคคลกระทำการที่ก่อให้เกิดการกระทบกระทั่งแล้วสร้างความเดือดร้อนให้เกิดขึ้นแก่สังคม แต่จะเห็นได้ว่า ในบุคคลที่มีจิตสำนึกดี แม้ไม่รู้ในข้อกฎหมาย ก็จะไม่ทำผิดกฎหมาย และไม่กลัวว่าจะทำผิดกฎหมาย นั่นเป็นเพราะผู้ที่มีจิตสำนึกดีหรือมีสัมมาทิฐิ โดยธรรมชาติแล้วจะไม่กระทำการใดที่เป็นการกระทบกระทั่งให้เกิดความเดือดร้อนขึ้นแก่ใครเอง (**ศีลที่เป็นธรรม**) แต่อย่างไรก็ตามเนื่องจากบุคคลในสังคม ไม่ใช่ทุกคนจะเป็นคนที่มีสัมมาทิฐิหรือจิตสำนึกดี ดังนั้นจึงต้องมีกฎหมายที่เป็นข้อห้ามหรือข้อบังคับ และมีบทลงโทษ เขียนไว้ให้เห็นชัดเจน เพื่อป้องปรามบุคคลประเภทนี้โดยเฉพาะ ให้มีความกลัว แล้วไม่กล้ากระทำในสิ่งที่เป็นการล่วงละเมิดและก่อความเดือดร้อนแก่สังคม(**ศีลที่เป็นวินัย**)

กล่าวในแง่ของศีล ศีลที่เป็นธรรมเท่านั้น จึงจัดเป็นองค์ประกอบในอริยมรรค มีองค์ 8 ที่จะนำไปสู่ความดับทุกข์ดับกิเลสได้

◎ สมภาติ

คำ **สมภาติ** โดยทั่วไปให้ความหมายว่า **ความตั้งใจมั่น** ซึ่งเล็งเอาเรื่องความแน่วแน่ของจิตในการรับรู้ต่อสิ่งต่าง ๆ หรือที่เรียกว่า เอกัคคตา (จิตที่ตั้งมั่นในอารมณ์เดียว) เป็นสำคัญ

คำ **สมาธิ** ในอีกความหมายหนึ่งหมายถึง **คุณภาพของจิต** **ที่เหมาะสม** ทั้งนี้โดยพิจารณาจากคำในชุดไตรสิกขาซึ่งจำแนกเป็นศีล สมาธิ ปัญญา หรือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา ซึ่งจะเห็นได้ว่าในกรณีของสมาธิเป็นอันเดียวกันกับอธิจิตตสิกขา ทำให้เห็นชัดว่าเรื่องของสมาธิจริง ๆ แล้วมีวัตถุประสงค์ในการปฏิบัติเพื่อปรับปรุงคุณภาพของจิตให้มีคุณภาพที่เหมาะสม กล่าวคือ เป็นจิตที่ ผ่องใส (ปริสุทฺโธ) ตั้งมั่น (สมาหิต) ควรแก่การงาน (กมุขนีโย) ไม่มี นิวรณ์ (กามฉันท์ พยาบาท ถีนะมิทธะ อุทธัจจะกุกกุจจะ วิจิกิจฉา) รบกวน ซึ่งมีพระพุทธพจน์ตรัสไว้ในพระไตรปิฎก เล่มที่ 20 ข้อที่ 529 ว่า การปฏิบัติเพื่อเข้าถึงภาวะของรูปฌานที่ 1 - 4 เป็นอธิจิตตสิกขา และเรียกจิตที่อยู่ในภาวะของรูปฌานที่ 1 - 4 นี้ว่า “อธิจิต” ซึ่งเป็นจิต ที่มีคุณภาพเหมาะสมและควรแก่การงานทุกอย่าง เป็นจิตที่พร้อมจะ นำไปกระทำหรือพิสูจน์ความจริงของธรรมชาติได้ในทุกระดับ

สำหรับการ**ปฏิบัติสมาธิ** มีหลักอยู่ที่การให้จิตมีสติรับรู้แน่วแน่อ อยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่เหมาะสม ไม่ได้จำกัดว่าจะ ต้องอยู่ในท่าหนึ่ง อย่างที่มักกล่าวติดปากว่านั่งสมาธิ ไม่ได้จำกัดว่าจะ ต้องหลับตาหรือลืมตา ไม่ได้จำกัดว่าจะต้องอยู่ในสถานที่ใด ซึ่งหากรู้ หลักเช่นนี้แล้ว บุคคลก็สามารถปฏิบัติสมาธิได้ในทุกที่ทุกสถาน ขอเพียง แต่ให้รู้จักวางใจเลือกรับรู้และแน่วแน่มั่นในสิ่งหรือเรื่องที่รับรู้เป็นสำคัญ

คำสอนในพระพุทธศาสนาได้แนะนำสิ่งที่รับรู้แล้วทำให้จิตเป็น สมาธิ ไว้ในเรื่อง **กรรมฐาน 40** ซึ่งจำแนกเป็น **กสิณ 10, อนุสสติ 10, อสุภะ 10, อัปปมัญญา 4, อาหาเรปฏิกูลสัญญา 1, ธาตุ 4 1, และอรุพ 4** อารมณ์เหล่านี้เป็นตัวอย่างของสิ่งหรือเรื่องที่สามารถใช้เป็นสิ่งที่ให้จิตรับรู้ แล้วเกิดสมาธิ เพื่อให้บุคคลสามารถนำไปเลือกปฏิบัติให้เหมาะสมกับ

อหยาตย์ของตน

มีอุปมาที่ทำให้เข้าใจวิธีปฏิบัติสมาธิดียิ่งขึ้น โดยเปรียบได้กับการนำเชือกมาผูกไว้กับเสาหลัก ในตอนต้นวัวอาจจะเดินไปมาด้วยความหงุดหงิดและกระซากไปมา แต่ในที่สุดก็จะหมอบนิ่งและสงบอยู่กับเสาหลักนั่นเอง ในกรณีนี้เปรียบเชือกคือสติ , วัวคือจิต, เสาหลักคือกรรมฐานที่กำหนด และวัวที่หมอบนิ่งสงบอยู่คือภาวะจิตที่เป็นสมาธิ

สำหรับประโยชน์ของสมาธิ นอกจากเป็นการปรับปรุงจิตให้ตั้งมั่นและมีคุณภาพที่เหมาะสมซึ่งเป็นด้านหลักแล้ว อันที่จริงยังมีประโยชน์ในด้านอื่น ๆ อีกมีมากมาย ซึ่งจะขอนำมาอธิบายไว้ ณ ที่นี้ เพื่อช่วยทำให้รู้จักและได้รับประโยชน์จากสมาธิเต็มเม็ดเต็มหน่วยยิ่งขึ้น นอกจากนั้นยังจะช่วยชักจูงให้เกิดความสนใจและความตั้งใจที่จะปฏิบัติสมาธิให้มากขึ้นและจริงจั่งขึ้นด้วย ดังนี้

1. **ทำให้สามารถควบคุมจิตให้อยู่ในอำนาจของสติ** โดยพิจารณาจากการที่สามารถรักษาจิตให้มีสติรับรู้อยู่แต่ในอารมณ์กรรมฐานหรือในสิ่งที่กำหนดไว้เพียงอย่างเดียวได้

2. **ทำให้จิตมีพลังเพิ่มขึ้น** โดยพิจารณาจากในขณะปฏิบัติสมาธิ จิตจะเลือกรับรู้อยู่ในสิ่งเดียวหรือเรื่องเดียว ซึ่งทำให้จิตไม่เสียพลังหรือกระจายพลังไปรับรู้ในสิ่งอื่นหรือในช่องทางการรับรู้อื่น จึงทำให้เกิดการรวมพลังของจิตให้มีมากขึ้นและเข้มข้นขึ้น

3. **ทำให้ได้ความสุข ที่เรียกว่า นิรามิสสุข** ซึ่งเป็นความสุขที่ไม่อิงกับ รูป เสียง กลิ่น รส และสิ่งต้องกายใด ๆ อย่างที่เรียกว่ากามคุณ จึงเป็นความสุขที่เป็นเอกเทศของจิตเอง ไม่ต้องพึ่งพิงความสุขที่มาจากสิ่งต่าง ๆ ภายนอก ทำให้จิตไม่ตกอยู่ใต้อิทธิพล ไม่หวั่นไหว หรือขึ้น ๆ ลง ๆ ไปตามรูป เสียง เป็นต้น

4. **ทำให้ได้บ้านทางจิต** ภาวะของสมาธิเปรียบได้กับบ้านทางจิต ผู้ที่ทำสมาธิจนได้ผล เปรียบเสมือนได้สร้างบ้านทางจิต ให้จิตมีบ้านอยู่อาศัย เมื่อจิตตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์ของสมาธิ หรืออยู่ในบ้านทางจิต อารมณ์อื่นใดย่อมไม่สามารถเกิดขึ้นรบกวนจิตให้ขุ่นมัวเศร้าหมอง หรือทำอันตรายใด ๆ ต่อจิตได้ ดังเช่นชีวิตในฝ่ายกายก็ต้องการบ้านทางกายที่จะอาศัยคุ้มครองกายให้ปลอดภัย เวลาที่มีภัยหรืออันตรายที่จะเกิดขึ้นกับกาย ขอเพียงสามารถหลบเข้ามาอยู่ในบ้านทางกายได้เท่านั้น ก็ทำให้กายมีความปลอดภัย ในเรื่องบ้านทางจิต ก็มีนัยเช่นเดียวกัน

◎ ปัญญา

ปัญญา เป็นคำที่มีความหมายกว้างขวางมาก โดยทั่วไปหากอธิบายตามรากศัพท์ในภาษาบาลี ได้ความว่า คือ **ความรู้ทั่ว** ซึ่งในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) (ปัจจุบันคือสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์) ได้ให้ความหมายไว้ว่าเป็น “**ความรู้ทั่ว** ปรึกษาหยั่งรู้เหตุผล **ความรู้เข้าใจชัดเจน** **ความรู้เข้าใจ** หยั่งแยกได้ในเหตุผล **ดีชั่ว คุณโทษ ประโยชน์-มิใช่ประโยชน์** เป็นต้น และรู้ที่จะจัดแจง **จัดสรร จัดการ ความรอบรู้ในกองสังขาร** มองเห็นตามความเป็นจริง”

แต่ **ปัญญาที่ต้องการอย่างแท้จริงตามหลักพระพุทธศาสนา** คือปัญญาที่สามารถถอนความยึดมั่นถือมั่นให้หมดสิ้นไป ดังพระพุทธพจน์ที่ได้ตรัสไว้ในพระไตรปิฎก เล่มที่ 12 ข้อที่ 434 ว่า “..... ภิกษุในธรรมวินัยนี้ได้สดับว่า ธรรมทั้งปวงไม่ควรยึดมั่น ถ้าข้อนี้ ภิกษุได้สดับแล้วอย่างนี้ ภิกษุนั้นย่อมรู้ยิ่งซึ่งธรรมทั้งปวง...เมื่อพิจารณาเห็นดังนั้น ย่อมไม่ยึดมั่นสิ่งอะไร ๆ ในโลก เมื่อไม่ยึดมั่น ย่อม

ไม่สะดุ้งหวาดหวั่น เมื่อไม่สะดุ้งหวาดหวั่น ย่อมดับกิเลสให้สงบได้ เฉพาะตัว และทราบชัดว่า ซาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี”

หรืออาจขยายความให้กว้างออกไปได้ว่า ปัญญาที่พระพุทธเจ้ามุ่งหมายตรัสสอนจริง ๆ คือ ปัญญาที่สามารถดับทุกข์ดับกิเลสทั้งปวง โดยเฉพาะดับที่สาเหตุของทุกข์ คือ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน หรือสังโยชน์ (เครื่องร้อยรัดให้จมอยู่ในกองทุกข์มี 10 ประการด้วยกัน คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปราคาส กามราคะ ปฏิฆะ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ และอวิชชา) ให้หมดสิ้นไปเป็นสำคัญ ไม่ได้มุ่งปัญญาที่จะรอบรู้ในเรื่องอื่น ๆ เลย

ดังนั้นการศึกษาและปฏิบัติในเรื่องปัญญาตามหลักพระพุทธศาสนา เพื่อให้ตรงต่อที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนอย่างแท้จริง จึงควรนำไปเชื่อมกับเรื่อง อวิชชา ตัณหา อุปาทาน หรือสังโยชน์ และเรียนรู้ว่าปัญญาอะไร ที่สามารถละ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน หรือสังโยชน์อะไร ก็จะทำให้ การศึกษาและปฏิบัติในเรื่องปัญญาไม่สะเปะสะปะ มีเป้าหมายที่ชัดเจน และบรรลุประโยชน์ที่ประสงค์อย่างแท้จริงด้วย ในหนังสือนี้จะขออธิบายเรื่องปัญญาในบริบทที่จะนำไปใช้ละสังโยชน์ เพื่อให้เห็นเรื่องราวของปัญญาที่จะต้องศึกษาและปฏิบัติอย่างครบถ้วนต่อไป

ปัญญาลำดับแรกที่สุด ที่จะต้องทำให้เกิดขึ้นก่อน คือปัญญาที่ทำให้สังโยชน์ 3 เบื้องต้น คือ **สักกายทิฏฐิ** (ความเห็นว่าเป็นตัวตน) **วิจิกิจฉา** (ความลังเลสงสัยในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ หรือ ความลังเลสงสัยในการดำเนินชีวิต) และ **สีลัพพตปราคาส** (ความมกมายในศีลและพรต) หมดสิ้นไป ทำให้เข้าถึงความเป็นอริยบุคคลระดับพระโสดาบัน

ปัญญาในลำดับแรกนี้ กล่าวโดยสรุปคือปัญญาที่เข้าใจใน อริยสัจ 4 หรือสัมมาทิฏฐิในอริยมรรค มีองค์ 8 ที่พระพุทธเจ้าตรัสสอน นั้นเอง สมดังพระพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ในพระไตรปิฎก เล่มที่ 16 ข้อที่ 90 ว่า “พระโสดาบันเป็นผู้มีสัมมาทิฏฐิสมบูรณ์”

ปัญญาที่เข้าใจในสัมมาทิฏฐิหรือมีความเห็นถูกต้องใน อริยสัจ 4 ทำให้สังโยชน์ 3 หหมดสิ้นไปได้ได้อย่างไร ?

บุคคลเมื่อได้เรียนรู้จนเกิดความรู้ความเข้าใจในอริยสัจ 4 ได้ ถูกต้อง จะทำให้เห็นเส้นทางการดำเนินชีวิตทั้งหมดทั้งสิ้นว่ามี 2 เส้นทาง คือ (1) เส้นทางชีวิตทุกข์ (ทุกข์ - สมุทัย) ที่เอาความต้องการของตน (ตัณหา) เป็นตัวนำ และ (2) เส้นทางชีวิตที่พ้นทุกข์ (นิโรธ - มรรค) ที่เอาความถูกต้อง (มรรคมีองค์ 8) ทุกองค์ขึ้นต้นด้วยสัมมา ซึ่งแปลว่า ความถูกต้อง) เป็นตัวนำ

บุคคลเมื่อเห็นเส้นทางการดำเนินชีวิตเช่นนี้แล้ว ย่อมละการ ดำเนินชีวิตในเส้นทางชีวิตทุกข์ แล้วมาดำเนินชีวิตตามเส้นทางชีวิตที่ นำไปสู่ความพ้นทุกข์

การละการดำเนินชีวิตในเส้นทางชีวิตทุกข์ ซึ่งมีรากฐานอยู่ที่ ตัวตนและความทะยานอยากเพื่อตอบสนองตัวตนนี้ แท้จริงแล้วคือ การละ **สังกัทยทิฏฐิ** นั้นเอง นอกจากนั้นยังทำให้ **ละวิจิกิจฉา** ไปด้วย เพราะเห็นชัดแล้วซึ่งเส้นทางการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องว่าเป็นอย่างไร และทำให้ **ละสิลพตปราคาส** ไปด้วย กล่าวคือ ไม่ต้องไปพึ่งสิ่ง ศักดิ์สิทธิ์หรือวิธีการอื่นใด ตลอดจนไม่มุงมำกับการกระทำความใด ๆ ในการดำเนินชีวิตอีกต่อไป เพราะรู้เห็นชัดเจนแล้วถึงข้อปฏิบัติคือ อริยมรรค มีองค์ 8 เท่านั้น ที่เป็นข้อปฏิบัติที่จะนำไปสู่ความพ้นทุกข์ ได้อย่างแท้จริง

และหากสามารถทำสังโยชน์เบื้องต้นทั้ง 3 นี้ให้หมดสิ้นไปได้ โดยเด็ดขาด จะทำให้บุคคลหลุดพ้นจากกองทุกข์และกองกิเลสที่เกิดจากเรื่องของความเห็นผิดได้ทั้งหมด บรรลุเป็นพระอริยบุคคลระดับพระโสดาบัน ซึ่งเป็นพระอริยบุคคลขั้นต้น และหากสามารถทำ ราคะ โทสะ โมหะ ให้เบาบางลงไปได้อีก จะทำให้บรรลุเป็นพระสกทาคามี

ปัญญาในลำดับถัดไป คือปัญญาที่มุ่งทำให้สังโยชน์ในระดับกลาง คือ **กามราคะ** (ความติดใจในกามคุณ) และ **ปฏิฆะ** (ความขัดเคืองใจ) หมดสิ้นไป ทำให้เข้าถึงความเป็นอริยบุคคลระดับพระอนาคามี

ปัญญาในระดับนี้ ปฏิบัติให้เกิดขึ้นได้ด้วยการตามรู้ตามเห็น จนเกิดปัญญาประจักษ์ชัดถึงต้นเหตุที่ทำให้เกิดกามราคะและปฏิฆะ ซึ่งในพระไตรปิฎก เล่มที่ 22 ข้อที่ 334 ตรัสแสดงไว้ว่าเกิดจากความดำริหรือการจินตนาการของจิตที่ไต่ลงไปเป็น **รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัสทางกาย** นั้นเอง จนเกิดความหมายที่เป็นกามขึ้น โดยเมื่อดำริหรือจินตนาการไปใน **สุภณิมิต** (เครื่องหมายว่าสวยงาม) จะเกิดความยินดีพอใจ และเกิดเป็นกามราคะขึ้น แต่หากดำริหรือจินตนาการไปใน **ปฏิมณิมิต** (เครื่องหมายว่าขัดเคืองใจ) จะเกิดความยินร้ายไม่พอใจ และเกิดเป็นปฏิฆะขึ้น เมื่อสามารถดับความดำริหรือจินตนาการที่เป็นสาเหตุทำให้เกิดกามราคะและปฏิฆะได้ ก็ทำให้กามราคะและปฏิฆะหมดสิ้นไปโดยเด็ดขาด ทำให้บุคคลบรรลุความเป็นอริยบุคคลระดับพระอนาคามี

ปัญญาในระดับสุดท้าย คือปัญญาที่มุ่งทำให้สังโยชน์ในระดับสูง คือ **รูปราคะ** (ความยินดีในอารมณ์แห่งรูปฌาน) **อรุปราคะ** (ความยินดีในอารมณ์แห่งอรุปรฌาน) **มานะ** (ความถือตน) **อุทธัจจะ** (ความฟุ้งซ่าน) และ **อวิชชา** (ความไม่รู้ในอริยสัจ) ให้สิ้นไปอย่างเด็ดขาด

โดยสังโยชน์ในระดั๑สุดท้ายทั้ง 5 ประการนี้เกี่ยวเนื่องกับความยินดีพอใจ และยึดติดถือมั่นในเรื่องของรูปฌานและอรูปฌานเป็นสำคัญ

ปัญญาในระดั๑นี้เกิดขึ้นได้ด้วยการตามรู้ตามเห็นจนเกิดปัญญาประจักษ์แจ้งในความไม่เที่ยง(อนิจจัง) ความทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้(ทุกขัง) และความไม่ใช่ตัวตนหรือไม่เป็นไปตามอำนาจการบังคับของตัวตน(อนัตตา) ของฌานสุข จึงทำให้ถอนความยึดติดถือมั่นในภาวะของรูปฌานและอรูปฌาน และละสังโยชน์เบื้องสูงทั้ง 5 นี้ได้ทั้งหมด หลุดพ้นจากกองทุกข์ทั้งหมดทั้งสิ้นได้อย่างเด็ดขาด บรรลุเป็นพระอริยบุคคลระดั๑พระอรหันต์ เข้าถึงจุดหมายสูงสุดที่พระพุทธเจ้าตรัสสอน

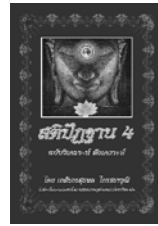
บทสรุป

ผู้เรียบเรียงเชื่อมั่นว่า ท่านผู้อ่านหนังสือมาจนถึงหน้าสุดท้ายนี้ จะประจักษ์ด้วยตนเองว่าการเข้าใจคำและความหมายของศัพท์ธรรมะมีความสำคัญต่อการศึกษาและปฏิบัติธรรม ตลอดจนการเข้าถึงและได้รับประโยชน์จากธรรมเพียงใด จึงมีความหวังเป็นอย่างยิ่งว่าหนังสือนี้จะมีส่วนช่วยหรือเกื้อกูลแก่ผู้สนใจและใฝ่ที่จะศึกษาและปฏิบัติธรรม ให้ได้รับประโยชน์จากธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนอย่างเต็มที่ และเนื่องจากขณะที่เรียบเรียงหนังสือนี้อยู่ในช่วงพระราชพิธีออกพระเมรุพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร จึงขอร่วมน้อมอุทิศถวายบุญกุศลใด ๆ อันจะพึงเกิดขึ้นจากการเรียบเรียงหนังสือ ขอ น้อมถวายเป็นพระราชสักการะและถวายเป็นพระราชกุศล ด้วยความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณอันหาที่สุดมิได้.

รายชื่อหนังสือที่ได้จัดพิมพ์มาแล้วของผู้เรียบเรียง

พ.ศ. 2548
“ความหมายคุณธรรม
จริยธรรม จรรยาบรรณ
และการพัฒนาชีวิต
ที่สมบูรณ์แบบ”

พ.ศ. 2554
“สติปัญญา 4
ฉบับวิเคราะห์-สังเคราะห์”

พ.ศ. 2549
“ความพอเพียง คือทางรอด
ของมนุษย์และสังคม”

พ.ศ. 2555
“อริยสัจสำหรับทุกคน”

พ.ศ. 2550
“หลักธรรมพื้นฐาน
ที่ชาวพุทธพึงรู้”

พ.ศ. 2556
“ความสุขทุกมิติ
ตามหลักพระพุทธศาสนา”

พ.ศ. 2551
“คู่มือบัณฑิต
ของแผ่นดิน”

พ.ศ. 2557
“ชีวิตดีปัญญา”

พ.ศ. 2552
“คู่มือปัญญา
ในพระพุทธศาสนา”

พ.ศ. 2558 - 2559
“ปฏิบัติธรรม
(ทำไม? - อย่างไร?)”

พ.ศ. 2553
“ปฏิจลสัมปะบาท
ฉบับวิเคราะห์-สังเคราะห์”

พ.ศ. 2560
“ไตรสิกขา:
ระบบการศึกษา
ของพระพุทธเจ้า”

ท้ายเล่ม

หนังสือเล่มนี้เป็นคู่มือตั้งต้นของการเข้าถึงธรรมะ
สำหรับพุทธศาสนิกชนและผู้สนใจใฝ่รู้ในพระพุทธศาสนา
หวังว่าเมื่อได้พิจารณาจนถึงท้ายเล่มนี้แล้ว
คงจะมีความเข้าใจคำศัพท์และภาษาที่ใช้
ในหลักธรรมของพระพุทธองค์ได้กระจ่างและชัดเจนยิ่งขึ้น
นำไปสู่ความเป็นผู้มีปัญญา รู้แจ้ง ต่อไป

นายกรรชิต จิตรระทาน

ผู้อำนวยการสำนักบริหารศิลปวัฒนธรรม

จัดพิมพ์และเผยแพร่โดย : ธรรมสถาน
สำนักบริหารศิลปวัฒนธรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ถนนพญาไท เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ 10330